

{ KENTERINGen }digit

Ecologische economie

Moordende biobrandstof

Flexicurity

Voor een échte katholiciteit

KENTERINGen]digit

{KENTERINGen]digit is de digitale opvolger van {KENTERINGen] die tot de zomer van 2007 op papier verscheen. {KENTERINGen]digit wil een tijdschrift zijn waarin talrijke vertegenwoordigers en (basis)groepen uit de kritische christelijke basisbeweging de gedachten en krachten bundelen. Met dit magazine wil de redactie een blad aanbieden dat maatschappelijke toestanden helpt te analyseren en sporen trekt voor een oecumenische bevrijdingstheologie.

{KENTERINGen]digit legt de hoopvolle wendingen in onze maatschappij en kerken bloot. Het breekt met de logica van het kapitalisme en zijn wetmatigheden omwille van haar radicale keuze voor de zwaksten in onze samenleving.

De inhoud en de editoriaals van de 5 papieren jaargangen van {KENTERINGen] vind je op onze weblog <http://Kenteringen.skynetblogs.be>. {KENTERINGen]digit vind je hier op Abelweb, bij de publicaties onder digitaal register.

Redactie

Guido De Schrijver, Jozef Mampuyts, Katrien Rombouts, Jan Soetewey, Karine Somers, Elke Vandepierre, Remi Verwimp.

Werken mee aan dit nummer

- Yves Bocklandt (°62), coördinator sociale projecten Bond zonder Naam
- Walter Ceuppens (°42), moraaltheoloog, ere-adviseur-generaal van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, broeder van de BME.
- Ida Dequeecker (°43), lid Vrouwen Overleg Komitee
- Paul De Witte (°46), woordvoerder Basisbeweging voor Democratie in samenleving en kerken
- César Henríquez Marapacuto (°65), Evangelisch pastor, Venezuela.
- François Houtart (°25), Professor Emeritus UCL, directeur Centre Tricontinental, Louvain-la-Neuve.
- Peter Tom Jones (°73), burgerlijk Ingenieur Milieukunde, Doctor in de Toegepaste Wetenschappen en werkzaam als post-doctoraal onderzoeker aan de KULeuven. Publiceert in diverse tijdschriften omtrent thema's als klimaat en ecologische economie.
- Marij Loos (°54), lay-out
- Marijke Persoone (°53), Adjunct-algemeen secretaris LBC-NVK
- Jan Soetewey (°41), medewerker CvS, eindredactie
- Elke Vandepierre (°73), coördinator Werkplaats voor Theologie en Maatschappij, redactielid
- Remi Verwimp (°45), docent Werkplaats voor Theologie en Maatschappij, redactielid

Foto cover: Greet de Ceukelaire

p5 * Anders globaliseren of (economisch) deglobaliseren

{KOP en munt]

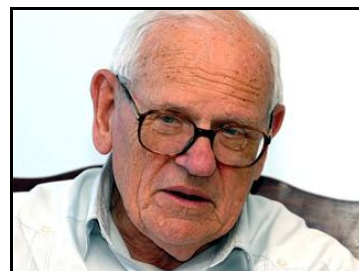

Cedric Ryngaert, docent internationaal recht, schreef een nieuw boek: '*Anders globaliseren*'. Peter Tom Jones wijdt er een kritische bespreking aan. "De economie opnieuw in relatie brengen met de ecologie, dat is de uitdaging waar we voor staan", betoogt Peter Tom Jones. Dat vereist dat het denken over economie en ecologie zijn gangbare kaders verlaat en vanuit andere uitgangspunten vertrekt. *Thinking outside the box*, zoals in de ecologische economie.

p9 * De palmen van de dood

{Kop en MUNT]

François Houtart drong, in oncomfortabele omstandigheden, diep in het binnenland door en zag daar een andere kant van de Colombiaanse realiteit... Hij beschreef zijn belevenissen in een lange brief naar vrienden en kennissen.

p17 * De wetenschap van het engagement

{De Rode Draad]

Jelle Laverge, een 23-jarige ingenieur-architect heeft meer passies en hobby's dan Imelda Marcos schoenen bezit. "Wij zijn opgevoed met een pak kennis, wetenschappelijke en andere, die voor de volle 100% aantoon dat verandering nodig is", zegt deze creatieve duizendpoot: "We zouden wel gek zijn om ons eigen leven knap lastig te maken door dat te negeren".

3

Redactioneel

Ik denk dat ik ben. En dus

5

KOP en munt

Anders globaliseren of (economisch)
deglobaliseren

9

Kop en MUNT

De palmen van de dood

17

De Rode Draad

De wetenschap van het engagement

20

To the point

Flexicurity

26

In Beweging

Wat betekent BME voor mij?

28

Klein Verzet

Als de leugen regeert...

30

Het Derde Testament

Een tafel met korte pootjes

32

Kunst-greep

De regen voor hij valt

34

Brood en rozen

De opstanding uitgedaagd door de
geschiedenis van onrecht en oorlog

36

EXTRA: GOEDE VRIJDAG

Pleidooi voor een échte katholiciteit

Ik denk dat ik ben. En dus.

Geef toe, het heeft iets masochistisch wanneer een volk haar Oscars uitdeelt. Of het nu gaat over de grootste Belg, of de machtigste, de meest sexy politicus, of de grootste intellectueel van Vlaanderen, de uitkomst is per definitie gênant. Het verlangen van de elite om uit te pakken met de alphamannetjes en -vrouwtjes die het best aansluiten bij het samenlevingsmodel dat zij tracht te verkopen, overstijgt nauwelijks het infantiele. Het roept - ik kan er niets aan doen- kleuterklasherinneringen op in de stijl van "Ons huis is toch groter dan het uwe" en "Mijn pa is sterker dan mijnheer de directeur want hij heeft een judopak".

Neem nu die laatste prijskamp: de grootste intellectueel. Voor een Miss Belgiëparade kan ik mij intussen een 'afnemerspubliek' bedenken dat zich geilend voor de beeldbuis verschanst om menige borsten en billen testaankoop-gewijs tegen elkaar af te wegen. Om welke reden dan ook. Maar de idee dat we -stel u voor- binnenkort geterroriseerd worden met TV-shows waarin intellectuelen met hun grijze massa bloot over de catwalk lopen te paraderen, daar mag ik toch eerlijk gezegd niet aan denken. U? En het gegeven dat Etienne Vermeersch, filosoof en emeritus professor aan de UGent, de gouden tiara voor zijn rekening heeft genomen, maakt die idee er niet bepaald aantrekkelijker op.

Nu, het misleidende aan heel die verkiezing van grootste intellectueel is eigenlijk de titel, want fundamenteel sluit het verkozen namenlijstje best wel goed aan bij de vraag die Knack aan honderd 'prominente' Vlamingen voorlegde, nl.: "Wie wegen volgens u het zwaarst op het maatschappelijke debat?" U voelt al aan: het antwoord op die vraag stemt ver-re-van overeen met de titel die klaarligt voor de vaakst genoemde. Laat ons even de test doen: Neem nu het debat over de toekomst van de Kerk. Bon, wie weegt het zwaarst op het debat volgens u? Inderdaad, men kan moeilijk een andere naam dan die van onze kardinaal noemen. Maar hebben we daarmee gezegd dat we blij zijn met zijn 'geweeg' op dat debat? Belangrijker nog: hebben we daarmee gezegd dat Danneels onze grootste intellectueel is? Ik dacht het niet.

Maar met dit wedstrijdreglement moet het ons nauwelijks verbazen dat we vandaag met Vermeersch als 'grootste intellectueel van Vlaanderen' opgescheept zitten. Want noem een thema en Etienne heeft er een mening over, zo 'n uitgesproken eenvoudige mening zelfs dat een debat er vaak onder bezwijkt. Wégen dat die man doet: op het debat over de Belgische politiek, over euthanasie, over het cordon sanitaire rond het VB, over moslima's en hun hoofddoek, over religie in het algemeen en islam in het bijzonder, over het verkeerde pad dat de multiculturalen opgaan, over parasitaire Walen en Verlichte Vlamingen,... kortom, wie een thema kan noemen waarover Vermeersch *geen* mening heeft die wint een broodrooster.

Máár, hoor ik u denken, is dat niet precies de taak van een filosoof: nadenken en meningen te berde brengen? U heeft een punt. Ook ik vind het belangrijk dat er in een samenleving mensen vrijgesteld worden, eventueel zelfs betaald - enkel en alleen om na te denken. Over wat al niet. Over de wereld, over ons, over hoe wij kunnen samenleven zonder mekaar het hoofd in te slaan, over wat menselijkheid is, en wat rechtvaardigheid, over hoe te wonen en hoe de zorg voor wie kwetsbaar zijn op te nemen. Over hoe we gemeenschappelijke grondstoffen zullen verdelen en arbeid organiseren. Dat soort dingen. En wat is er mis mee als filosofen die taak op zich nemen?

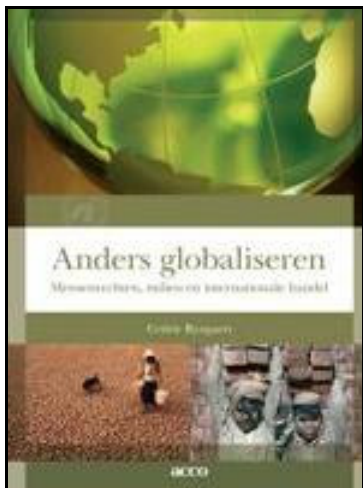
Op zich niets mis mee, alleen blijkt dat rijkelijk betaalde academici die ganse dagen met het hoofd in de boeken zitten, niet altijd de beste vragenstellers zijn. En daar komt het toch op aan, wanneer je een denkproces verder wil brengen dan wat gemeenplaatsen en slogans met een hoog autobumper-gehalte? Vermeersch verkoopt nochtans niet alleen boekenwijsheid, hij put ook uit eigen ervaringen. Zo verwijst hij in een briefwisseling in De Standaard met Emine Erturk -die respect vraagt voor haar keuze om een hoofddoek te dragen- naar zijn eigen geschiedenis als kloosterling, de vijf jaar van zijn leven waarin hij gehuld in een jezuïetentoga door het leven ging. "Ik heb toen," getuigt Vermeersch, "zoals u nu, eerlijk gedaan wat ik meende te moeten doen. Dat respect belet mij niet overtuigd te zijn dat ik het toen verkeerd voor had en te suggereren dat dit nu met u misschien ook het geval is." Uiteraard roept *niet* het gegeven dat Vermeersch uit eigen ervaring put, vragen op. Wel het feit dat hij de eigen particuliere ervaring verheft tot universele waarheid. Een eigen levensbeschouwelijke ervaring, in de eigen specifieke context, is daarom nog niet gelijk te stellen aan of te vergelijken met een levensbeschouwelijke ervaring van een ander, in een andere context. Van een wijsgeer mag men toch enige kritische distantie en onderscheidingsvermogen verwachten.

Dat dit laatste hem wel vaker parten speelt, bewijst zijn laatste wapenfeit. Als bekendste lid van de Gravensteenbende, houdt hij een pleidooi voor een Vlaams nationalisme met een Vlaamse onafhankelijkheid als uiteindelijke consequentie en neemt hij het 'zelfverklaarde progressief Vlaanderen' op de korrel omdat ze de intellectuele moed mist om een juiste analyse van de situatie te maken. Een 'juiste' analyse... Dat is uiteraard de dominante analyse. Vermeersch deelt met zijn pleidooi de analyse en de neoliberale globaliseringsstrategie van het Voka (het voormalige Vlaamse Economische Verbond), Unizo (Unie Zelfstandig Ondernemers) en van het VKW (de Christelijke werkgeversorganisatie), wanneer die pleiten voor de responsabilisering van 'onwillige' -en vooral economisch armere- regio's, eventueel zelfs door te dreigen met het opzeggen van onze sociaal-economische solidariteit. Dat Vermeersch ook in dit dossier weer de eigen familiegeschiedenis inroept om de dominantie van de francophone cultuur voor vandaag te bewijzen, zoals hij in Phara van 26 februari deed, is een filosoof onwaardig. Hoe erg zijn grootvader als Vlaamse soldaat in WO I ook geleden heeft onder de beschimpingen van franstalige officieren en ondanks het feit dat zijn moeder bij de franstalige bourgeoisie dienstmeid is geweest: deze pijnlijke geschiedenis is geen bruikbaar analyse-instrument voor de communautaire problematiek van vandaag. Het spijt me.

Hoe groot is je kritische distantie als je niet ziet dat dit Vlaams nationalistisch betoog, in de huidige economische context (die een andere context is dan die van een eeuw geleden), bijdraagt aan de afbraak van de welvaartstaat, de ondermijning van de arbeidersbeweging en de verscherping van de internationale concurrentie en dus sociale ongelijkheid? Hoe scherpzinnig is de filosoof die in de huidige economische realiteit (die intussen andere machtsverhoudingen tussen beide landsgedeelten laat zien dan een eeuw geleden) waarschuwt voor een francophone bourgeoisie die de eigen belangen veilig wil stellen en intussen blind blijft voor het project van de eigen Vlaamse bourgeoisie terwijl ze alles in het werk stelt om de winsten ten top te voeren en arbeidskosten te doen dalen? Hoe wijs is 'de grootste intellectueel' van Vlaanderen? Zo 'n wedstrijdslag veroorzaakt, eerlijk gezegd, een deukje in mijn Vlaamse identiteit.

Elke Vandeperre

Andersglobaliseren of (economisch) deglobaliseren?

Het is in deze contreien lang stil geweest rond het andersglobalisme. Met het nieuwe boek *Anders globaliseren* (1) is er daar eindelijk verandering in gekomen. In deze monografie vertrekt Cedric Ryngaert, docent internationaal recht, vanuit de vaststelling dat andersglobalisten, in tegenstelling tot antiglobalisten, niet tegen globalisering op zich zijn: “Andersglobalisten pleiten voor een *andere globalisering*, dit is een globalisering waarin niet de economie, maar de mens, zijn cultuur, het milieu, de mensenrechten,... centraal staan” (p. 10). Daarom zijn zij voorstander van een “internationaal juridisch kader dat duidelijk maakt dat commerciële waarden niet zomaar beschavings- en milieuerfgoed aan de kant kunnen schuiven. Zonder een juridisch kader zou de wereld ten prooi kunnen vallen aan het dictaat van de economie en zouden sociale cohesie en duurzame ontwikkeling op de helling komen te staan” (p. 10).

Regulering van multinationale ondernemingen

In het eerste deel van het boek schrijft Ryngaert dat in principe multinationale ondernemingen vandaag al verplicht zijn de mensenrechten te respecteren en “het milieu niet te vervuilen” (p.69). Tal van landen hebben wetten uitgevaardigd die de activiteiten van ondernemingen moeten reguleren. Die wetten zijn meestal de implementatie van internationale regels, waardoor een staat tegenover andere staten de verplichting op zich heeft genomen om die regels na te leven en ervoor te zorgen dat geen enkele (rechts)persoon ze overtreedt. In die zin kan een onderneming aansprakelijk gesteld worden voor het schenden van de mensenrechten. De hamvraag luidt echter of ondernemingen rechtstreeks verplichtingen hebben op basis van het internationaal recht? In het huidige juridische kader toont Ryngaert aan dat er erg weinig minimumnormen zijn die rechtstreeks verplichtingen scheppen voor ondernemingen. Het zijn immers staten die internationale regels maken en het zijn als dusdanig staten die er ook aan onderworpen zijn. Het debat over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van multinationals zou veel minder dringend zijn als staten zelf hun verantwoordelijkheid zouden opnemen. Helaas gebeurt dat te weinig, zo geeft Ryngaert toe. Ofwel zijn staten te zwak om toezicht te houden op de eerbiediging van de mensenrechten op hun grondgebied; ofwel knippen ze graag een oogje dicht om te voorkomen dat westerse multinationals hun investeringen terugtrekken. Anderzijds wordt het al wel aanvaard dat ondernemingen vandaag reeds aansprakelijk zijn voor zeer ernstige schendingen van de mensenrechten zoals genocide, slavernij of foltering. Maar, zo oppert Ryngaert, ondernemingen zijn vandaag niet rechtstreeks aansprakelijk voor andere schendingen van de mensenrechten, zoals het naast zich neerleggen van fundamentele arbeidsnormen. Ryngaert erkent dat vrijwillige initiatieven en zelfregulering mogelijk niet het gewenste effect sorteren. Een dwingend juridisch kader is gewenst. Daarom lanceert hij enkele voorstellen, gaande van globale kernstandaarden, verplichte ‘mensenrechteneffectenrapporten’ (n.a.v. milieueffectenrapporten) tot het oprichten van een internationale rechtbank zodat ondernemingen verplicht worden verantwoording af te leggen aan de internationale gemeenschap. Dit is het meest uitdagende deel uit het boek. Na bijna drie decennia van ‘dereguleren’ is er opnieuw ruimte om te zeggen dat we juist behoefte hebben aan nieuwe (internationale) regulering.

Wereldhandelsorganisatie (WTO), vrijhandel en milieu

In het tweede gedeelte van het boek onderzoekt Ryngaert in hoeverre er een conflict bestaat tussen (internationale) vrijhandel en milieu. Hoe verenigbaar zijn de WTO-regels met handelsbelemmeringen voor milieudoelinden? Kunnen landen de import weigeren van bijvoorbeeld vis die op niet-duurzame wijze tot stand is gekomen of van elektrische apparaten die geproduceerd zijn op een klimaatonvriendelijke manier? De auteur gaat er prat op dat de bestaande WTO-regels, anders dan heel wat activisten zouden denken, “niet per se vijandig zijn tegenover handelsbelemmerende maatregelen” (p. 87). Zo bevat de preambule van het WTO-akkoord van Marrakech een verwijzing naar het belang van

Cédric Ryngaert

duurzame ontwikkeling. Vooral artikel XX van de GATT-akkoorden (2) is relevant inzake het milieu. Dit artikel bevat een aantal uitzonderingen op de verplichtingen die leden hebben krachtens GATT. Een WTO-lidstaat mag maatregelen nemen die “noodzakelijk zijn om leven en gezondheid van mensen, dieren en planten te beschermen” (p. 88). Zoals bij elke wetgeving is dit helaas een vage uitdrukking, wat maakt dat de situatie in vele gevallen zeer onduidelijk is. Ryngaert beschrijft vervolgens een aantal casussen die bekend in de oren zullen klinken bij vele andersglobalisten: het Tonijn-Dolfijn-dispuut tussen de VS en Mexico en het Garnaal-Schildpad-geschil tussen de VS en een aantal Aziatische landen. In beide gevallen ging het over een VS-verbod op import van een ‘product’ (tonijn resp. garnalen) dat op een dierenvriendelijke wijze werd gevangen (ten nadele van resp. dolfijnen en schildpadden). Ryngaert voert aan dat de beslissing van de WTO in dit tweede geschil een mijlpaal vormt in de strijd voor meer erkenning van milieuoverwegingen in het internationale handelssysteem: “In 1991, in het ‘Tonijn-Dolfijn’-dispuut, had een GATT-panel nog beslist dat een land de import van een bepaald product niet kon weigeren onder verwijzing naar de wijze waarop dat product tot stand was gekomen, hoe onverantwoord die totstandkoming ook was vanuit natuurbehoudperspectief. Voor de GATT was de tonijn die met dolfijnvriendelijke visnetten gevangen was dezelfde als de tonijn die met dolfijnonvriendelijke netten gevangen was” (p. 95). Volgens de GATT-akkoorden mochten landen immers niet discrimineren op basis van niet-productgerelateerde proces- en productiemethoden. Maar, zo voert Ryngaert aan, in het daaropvolgende Garnaal-Schildpad-geschil heeft de WTO wél de deur opengezet voor de toelaatbaarheid van discriminatie op basis van die niet-productgerelateerde productiemethodes, zij het dan onder zeer strikte voorwaarden (non-discriminatie, transparantie, onderhandelingen). Deze evolutie is volgens Ryngaert het bewijs dat de WTO ‘het milieu’ wel degelijk belangrijk acht. Anderzijds geeft de auteur toe dat het jammer is dat de WTO een quasi-monopolie heeft over de beslechting van geschillen over de relatie tussen handel en milieu, omdat “de WTO-experten nu eenmaal een handels- en geen milieuachtergrond hebben” (p. 107). Verderop in het boek erkent de auteur ook dat er ernstige spanningen zijn tussen vele Multilaterale Milieuakkoorden (3) en de WTO-regels. Op het vlak van klimaatverandering is het maar de vraag of bijvoorbeeld Europese landen belastingen (*border adjustment taxes*) mogen heffen op de invoer van klimaatonvriendelijk geproduceerde goederen uit landen die het Kyoto-protocol niet geratificeerd hebben. Ook tal van andere klimaatvriendelijke maatregelen, zoals subsidies voor hernieuwbare energie, energie-efficiëntiestandaarden, klimaatvriendelijke openbare aanbestedingen etc., kunnen tot problemen leiden onder het WTO-regime omdat zij “de handelsstromen kunnen belemmeren” (p. 125) (sic).

Neoklassieke milieueconomie versus ecologische economie

Dit brengt me tot mijn grootste kritiek op het boek van Ryngaert en de hierin impliciet aangenomen basisveronderstellingen. De spanning tussen de WTO-regels en de noodzaak om een proactief klimaatbeleid te voeren, illustreert als geen ander dat het WTO-regime zelf achterhaald is. Ryngaert gaat al te gemakkelijk uit van twee betwistbare vooraf gegeven stellingen:

1. Milieuproblemen kunnen worden opgelost door economische groei, nieuwe technologieën en internalisering van externe kosten (4).
2. Vrijhandel leidt per definitie tot welvaart en economische groei: de hele wereld is beter af indien alle landen zich specialiseren in die goederen waarin zij een zogenaamd ‘comparatief voordeel’ hebben -de theorie van de klassieke econoom David Ricardo, begin 19^e eeuw. Oplossingen die vertrekken vanuit dit kader zijn ontoereikend voor een sociaalrechtvaardige en ecologisch duurzame we-

reldorde. Die boodschap is ook geventileerd in de jongste rapporten van het VN-milieuprogramma (*Global Environmental Outlook 4*) en het VN-ontwikkelingsprogramma (*Human Development Report 2007/2008*). UNDP-afgevaardigde (5) Antonio Vigilante formuleerde het als volgt: "In het rapport van dit jaar worden alle begrippen in vraag gesteld. Ontwikkeling, vooruitgang, economische groei, welzijn en veiligheid, alles krijgt een andere invulling wanneer je het bekijkt vanuit het besef van de ecologische samenhang. De globale opwarming dwingt ons concepten die zo oud zijn als de Verlichting in vraag te stellen." De economie opnieuw in relatie brengen met de ecologie, dat is de uitdaging waar we voor staan. Dat vereist dat het denken over economie en ecologie zijn gangbare kaders verlaat en vanuit andere uitgangspunten vertrekt. *Thinking outside the box*, zoals in de ecologische economie.

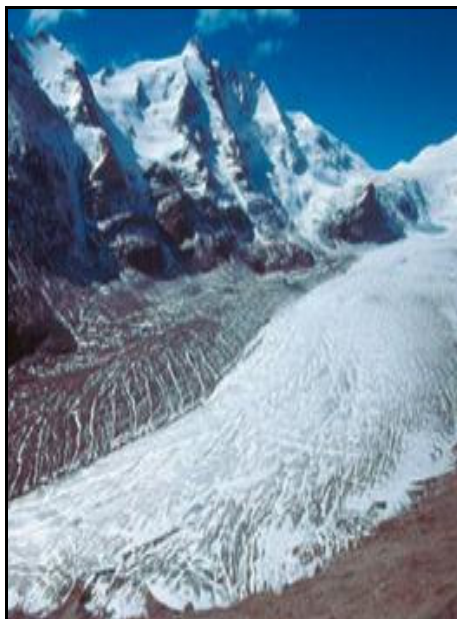
Ecologische economen beschouwen de economie als een open deelsysteem van de aarde. Zonder een gezond functionerend Ecosysteem Aarde kan er geen gezonde economie zijn. De toename van de schaal van het economisch deelsysteem is gelimiteerd door de beperkte omvang van de aarde als grondstoffenleverancier (*sources*) en als buffer om afvalstoffen en emissies op te nemen en te verwerken (*sinks*). De kern van de duurzaamheidproblematiek is dat de wereldeconomie sinds midden jaren '80 de draagkracht van het Ecosysteem Aarde overschrijdt, met als meest gekende gevolgen de klimaatopwarming, het verlies aan biodiversiteit en het groeiende tekort aan zoetwater. Volgens ecologische economen impliceert (sterke) duurzaamheid dat de mondiale economie opnieuw de beperkte draagkracht van de aarde moet respecteren. Daarom zullen Westerse landen een ware duurzaamheidstransitie moeten ondergaan, waarbij hun totaal materiaal- en energiegebruik met een factor 10 moet dalen. Dit is een uitdaging van een andere orde dan die van de klassieke 'milieuvervuiling' waar milieueconomen –en ook Ryngaert– het over hebben. Het gaat niet langer op te stellen dat de ecologische duurzaamheidscrisis kan worden opgelost door een beperkte internalisering van externe kosten. De zogenaamde marktfaling op het vlak van het milieu is geen uitzondering op de regel maar is veeleer alomtegenwoordig. Het gaat over een fundamentele systeemfout (zie verder).

Ook de plaats van vrijhandel moet worden herbekeken. De theorie van de comparatieve voordelen is vandaag irrelevant. Ricardo wees er op dat zijn theorie onderhevig is aan een flink aantal voorwaarden. Vandaag is aan geen enkele randvoorwaarde voldaan: kapitaal is mobieler dan ooit, oligopolies en monopolies zijn alomtegenwoordig en externe kosten worden haast niet geïnternaliseerd (cf. klimaatgevolgen van snel toenemende langeafstandsvervoer). Wanneer het gaat over landen die zeer natuurintensieve en exportgerichte groei nastreven, ontstaat een groot aantal andere ecologische schaduwkosten zoals habitatverlies, biodiversiteitsverlies, bodem-, water- en luchtverontreiniging, die helemaal niet opgenomen worden in de prijs die de (westerse) consument uiteindelijk betaalt. Ecologische economen wijzen er ook op dat naarmate de ruilvoet voor arme landen verslechtert, de mogelijkheid om externe kosten te internaliseren ook voortdurend kleiner wordt. Sommige auteurs stellen, enigszins sarcastisch, dat die 'externaliteiten' geen vorm van marktfaling zijn –zoals de theorie van de milieueconomie voorstelt– dan wel een 'kostenverschuivend succes', mogelijk gemaakt door asymmetrische machtsrelaties.

Conclusie: in de geglobaliseerde wereld van vandaag wordt niet voldaan aan Ricardo's vereisten. Dit betekent dat de theorie van de *absolute* voordelen de scepter zwaait, veeleer dan die van de *comparatieve* voordelen. En dit levert een totaal ander plaatje op. Internationaal kapitaal gaat op zoek naar die landen met de grootste absolute voordelen. Om kapitaal aan te trekken zien sommige landen in het Zuiden zich dan genoodzaakt

Publicaties van de auteur

- *Terra Incognita: Globalisering, ecologie en rechtvaardige duurzaamheid* (met Roger Jacobs), (GINKGO, Academia Press, Gent, 2006/2007)
- *Het Klimaatboek: Pleidooi voor een ecologische omslag* (met Els Keytsman), EPO, Berchem, 2007.
- Zie ook www.petertomjones.be en www.terrareversa.be

hun, op zich al armetierige, ecologische (en sociale en fiscale) normen verder te verlagen om op die wijze een absoluut voordeel te behalen. De econoom James Boyce spreekt in deze context van een 'globalisering van de markt'faling': economische integratie verbindt imperfecte markten op milieuvriendelijke wijze. Het resultaat is dan oneerlijke competitie met netto ecologische kosten. Dat is net het omgekeerde van wat Ryngaert beoogt: een verdere vrijmaking van de handel die "staten die goederen en diensten op de meest efficiënte manier produceren, bevoordeelt" (p. 81). Zoals ook John Vandaele in zijn jongste boek, *De stille dood van het neoliberalisme*, heeft aangetoond, is handel helemaal niet het vermeende toverdrankje dat vanzelf tot ontwikkeling leidt: alles hangt af van de omstandigheden.

Vanuit de uitgangspunten van de ecologische economie krijgt internationale handel dan ook een totaal andere plaats toebedeeld dan bij de WTO én Ryngaert. Veeleer dan het maximaliseren van de internationale handel is er behoefte aan een zekere vorm van 'deglobalisering', aan de heroriëntatie van de economieën van het Zuiden van een exportgerichte groei in het kader van de wereldwijde markt naar productie voor lokale markten. In schril contrast met de karikatuur die er in het Westen vaak van wordt gemaakt, betekent deglobalisering zeker niet de totale ontkoppeling ten aanzien van de wereldeconomie. Dit is geen ultradefensief protectionisme. Wél wordt een stelsel van 'economische subsidiariteit' vooropgesteld: regio's produceren de goederen die ze nodig hebben bij voorkeur zelf, vooral in het geval van voedingsmiddelen, mits ze die kunnen produceren zonder al te exuberante kosten. In het andere geval is import op zijn plaats. De wereldeconomie moet zich ontwikkelen in een pluraliteit van ruimten (lokaal, nationaal, continentaal, mondiaal) die slechts gedeeltelijk met elkaar verbonden zijn. Essentieel is dat de landen in het Zuiden kunnen ontkomen aan de 'specialisatieval'. Dit impliceert dat zij de export van biocapaciteit (tegen te lage prijzen) moeten afremmen ten voordele van de eigen lokale markten en autonome technologische ontwikkeling. Handel heeft alleen zin indien deze landen in staat zijn producten voort te brengen met een hogere toegevoegde waarde. Gezien de biofysische onmogelijkheid om het Westerse model te kopiëren, heeft het Zuiden behoefte aan alternatieve ontwikkelingspaden die aangepast zijn aan de specificiteiten van de lokale context. Met de woorden van de Indische Sunita Narain: "Omdat het Zuiden de pech heeft aan zijn 'ontwikkeling' te beginnen op een moment dat de wereld vol is, de grondstoffen uitgeput en de afvalputten verzadigd zijn, kunnen wij jullie model niet navolgen. Daarom is het ook de verdomde plicht van het Noorden om mee te zoeken naar een alternatief ontwikkelingsspoor, naar nieuwe vormen van moderniteit." In die zin ben ik het wel volmondig eens met Ryngaert wanneer hij stelt dat het Noorden het Zuiden moet tegemoetkomen qua capaciteitsopbouw. Zelfs vanuit een verlicht eigenbelang doet het Noorden er goed aan te investeren in een (schone) technologieoverdracht naar het Zuiden, zoals ook uitdrukkelijk gevraagd wordt door vele klimaatwetenschappers en milieu-ngo's. Dit is een *conditio sine qua non* voor het vermijden van een absolute klimaatcatastrofe (een opwarming van meer dan 2°C ten opzichte van de pre-industriële temperatuur) die vooral het Zuiden sterk zal treffen. Voor velen is anders globaliseren een kwestie van leven of dood.

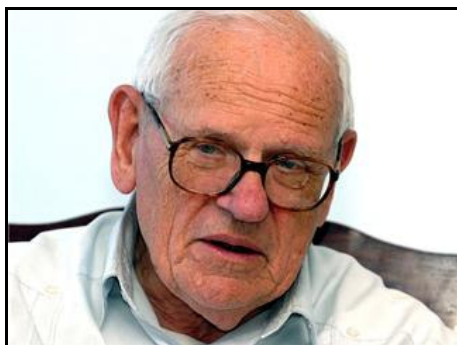
Peter Tom Jones

1. Cedric Ryngaert. *Anders globaliseren: Mensenrechten, milieu en internationale handel*. Leuven: Acco, 2007, 168 p.
2. GATT: General Agreement on Tariffs and Trade, de voorloper van de WTO.
3. Of zgn. MEA's, Multilateral Environment Agreements
4. Internalisering van externe kosten: Het verrekenen in de kostprijs van verborgen kosten die niet meegerekend worden, zoals bv. milieuschade, infrastructuurkosten, etc...
5. UNDP: United Nations Development Program, het ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties.

De palmen van de dood

Er is veel te doen om Colombia deze dagen. De inval in Ecuador, de spanningen met president Hugo Chavez van Venezuela, de dood van FARC-woordvoerder Raul Reyes... Colombia stond in het nieuws. Maar zoals gewoonlijk stond niet de kleine man of vrouw centraal. En ook niet het schandaal van de biobrandstoffen waarop de agrobusiness en Colombia hoog inzetten.

We brengen hier een verhaal van binnenin. De nu 83-jarige François Houtart (1) drong, in onconfortabele omstandigheden, diep in het binnenland door en zag daar, in het departement Chocó, een andere kant van de Colombiaanse realiteit... Hij beschreef zijn belevenissen in een lange brief naar vrienden en kennissen waarin hij verslag uitbrengt over zijn rondgang van afgelopen zomer in Cuba en verschillende Latijns-Amerikaanse landen. Het deel over Columbia hebben we, uit het Frans, vertaald. Redactie.

François Houtart

Eerste tussenlanding: Medellín. Het is een echte metropool geworden. Je onderkent de grote trekken van haar sociale structuur wanneer je er, net voor het landen, op geringe hoogte over vliegt. De luchthaven bevindt zich in het centrum zelf van de agglomeratie. De rijkste buurten zijn enorm ontwikkeld met veel gebouwen die naar de hoogte reiken. En in de breedte, zover je kan zien, arme wijken. Het is niet zo groot als Bogota, een stad met 8 miljoen inwoners waarvan het noordelijk gedeelte overvloed uitstraalt, terwijl in zuidelijk gedeelte honderdduizenden mensen, onder meer binnenlandse vluchtelingen, opgepakt leven. Van Medellín gaat het naar de volgende tussenlanding: Atrato een kleine stad niet ver van de grens met Panama. Ons reisgezelschap bestaat uit verschillende personen: enkele leden van de Commissie Rechtvaardigheid en Vrede, waaronder een zuster van het Heilig Hart, en de ethische commissie waarvan ik deel uitmaak met onder andere een Spaanse jurist en twee jonge Amerikaanse vrouwen. Eén ervan komt net uit de gevangenis omdat ze tegenover 'The School of the Americas' (triestig gereputeerde opleiding van Latijns-Amerikaanse militairen in Fort Benning, Georgia) gemanifesteerd had.

Bij het landen overvliegen we bananenplantages. Daarna rijden we er met de wagen naar de kleine stad. Vanuit het restaurant observeer ik de details van het dagelijkse leven. Heel wat elementen uit 'Honderd jaar eenzaamheid', van Gabriël García Márquez komen voor de geest. Van daaruit stappen we opnieuw in de wagen en begeven we ons naar een ander stadje in het binnenland. We worden er onthaald bij zusters. Ze zijn lid van een Colombiaanse congregatie, gesticht door Moeder Laura om bij de inheemsen te werken. Deze zeer sociaal geëngageerde congregatie heeft zich in Colombia sterk ontwikkeld en heeft haar werking uitgebreid onder de armsten, meer bepaald in die streek nabij Chocó waar we ons heen begeven. We brengen een deel van de avond door bij de zusters. Ze vertellen over hun werk in deze streek waar de grootgrondbezitters duizenden hectaren bezitten en waar de plantages van Afrikaanse palm steeds meer land in beslag nemen. Ze beschrijven ons hoe boeren die van hun land verdreven werden massaal in verschillende steden toestromen, onder andere in die waar we ons bevinden. We zeggen wel 'stad', maar de meeste straten zijn niet verhard en de openbare voorzieningen zijn rudimentair. Men vindt er een wijk, met haastig opgetrokken huizen uit planken en zinkplaten, waar talrijke uit het binnenland gevluchte boeren beschutting vinden.

De zusters die dagdagelijks aan de basis werken vertellen ons hoe deze boeren die dagelijks in stedelijke localiteiten toestromen vaak van hun bezittingen beroofd werden. Ze bezitten niets meer en zijn dus verplicht om zich op gelijk welke manier uit de slag te trekken. Geen enkele financiële vergoeding, geen sociale zekerheid, grote moeilijkheden om hun kinderen naar school te sturen, geen werk voor de jongeren. Kortom, vaak dramatische situaties waaraan deze ploeg van zeven zusters het hoofd niet kan bieden. Vier onder hen beginnen te vertellen: “ *Onder de binnenlandse vluchtelingen, heb je talrijke Afro-afstammelingen en ook een aantal inheemsen. Vaak wordt gebruik gemaakt van terreur om ze van hun grond weg te krijgen. De paramilitairen, informele gewapende groepen die nochtans nauwe banden hebben met het leger, uiten bedreigingen en doden alleen maar om angst te kweken.* ” Een van de zusters zegt ons: “ *De paramilitairen zijn een echt staatsapparaat, want de banden met de militaire, politieke en economische machten is patent. De huidige regering beweert de paramilitairen te demobiliseren, maar in feite blijven ze even tegenwoordig als voorheen en even gewapend. En een aantal onder hen die naar het burgerleven teruggestuurd werden, genieten praktisch straffeloosheid en bezet-*

ten erg belangrijke posten in de politiek, tot in het parlement toe. ”

De overste van de kleine commune legt ons uit dat deze politieke praktijken verband houden met de voortdurende uitbreiding van het grootgrondbezit. Nog niet zo lang geleden, was een groot deel van de gronden bebost. De open ruimten werden bebouwd door kleine boeren of door de inheemse gemeenschappen. Daarna kwamen eerst de grote veefokkerijen, dan de bananenplantages en vandaag die van oliepalmen. Het zijn de militairen die in het begin macht gebruikt hebben om de eigenaars te helpen geleidelijk de gronden van de boeren te verwerven. Dan zijn de paramilitairen gekomen om het vuile werk te doen dat de militairen niet konden verrichten.

Wij vragen hen of de guerrilla in de streek actief is. In de jaren '90 is ze erg actief geweest, antwoorden ze, maar nu heeft ze zich in de bergen teruggetrokken. In het begin ging het hier over van hun land beroofde boeren die het gewapende verzet organiseerden. Tijdens de laatste 40 jaar heeft dit verzet, namelijk de FARC, zich omgevormd in een militaire organisatie die, om zich te kunnen blijven bewapen, haar toevlucht heeft genomen tot het heffen van belasting op de drugstrafiek en tot gijzelingsacties. In deze streek kunnen ze in alle geval niet op de bijzondere sympathie van de bevolking rekenen, zelfs niet van de ontheemden. Maar ze worden ook niet als vijanden beschouwd, want in de streken die ze controleren is de situatie van de boeren aanzienlijk beter.

Colombia. In het rood het departement Chocó

De drugstrafiek is overal aanwezig. De paramilitairen leven ervan. Ook de militairen zijn er vaak in betrokken en om te overleven heft de guerrilla belastingen op de drugstrafiek. Leden van de Commissie Rechtvaardigheid en Vrede zeggen ons: de drugstrafiek heeft heel de Colombiaanse maatschappij doordrongen. Een belangrijk deel van de investeringen in de bouwwerken van Bogota of Medellin komen uit deze bron voort. Met Amerikaanse hulp vernietigt de regering cocavelden, vooral in de bergachtige streken ver van de steden. Ze doet dat door middel van berokking, maar dat blijkt niet bijster efficiënt en brengt bovendien desastreuze ecologische gevolgen mee. Men pakt de kleine boeren aan die, vaak verdreven uit hun traditionele teelten, geen andere bestaansmiddelen meer hebben, maar de grote trafikanten slagen erin zich in de maatschappij een positie te verwerven.

's Avonds gaan we in een parochielokaal overnachten, op mousse matrassen op de grond. Omwille van de leeftijd gunt men mij een planken bed en, na een korte nacht, gaan we weer op weg. We volgen eerst de grote baan naar Medellin en doorkruisen, zo ver je kan kijken, eindeloze extensieve veefokkerijen die zich over duizenden hectaren uitstrekken. Het vee is verspreid en relatief klein in aantal. Op twee dagen tijd gaan we 16 militaire versperringen passeren, een bewijs van de militarisering van de streek. Twee keer zal onze identiteit gecontroleerd worden. Onze jeeps slagen vervolgens veldwegen in. Langs de wegen staan nieuwe nederzettingen van kleine houten huisjes bedekt met stro of golfplaat. Hier wonen families van uit andere streken afkomstige paramilitairen. 75 kilometer verder komen we in de zone van de Afrikaanse palm. Nu nemen wegen die volledig omzoomd zijn van palmplantages. Het zijn relatief lage planten waarvan de vruchten zich aan de basis bevinden. Op een van onze wegen worden over de hele lengte de vruchten aan de weg samengebracht waar vrachtwagens ze komen opladen om ze naar een raffinaderij te brengen die we tegengekomen zijn. Eén hectare palmen brengt 5000 liter agrodiesel op. Het is dus een zeer rendabele productie. Dit werk vereist slechts een redelijk beperkte arbeidskracht die iedere dag per vrachtwagen aangevoerd wordt. De gebruikte meststoffen en pesticiden zijn chemisch zeer schadelijk. Je ziet er geen vogel meer. De boeren vertellen ons dat er in de beken en rivieren geen vissen meer zitten. Eén van hen toont me de sporen van brandwonden die hij opgelopen heeft toen hij in de rivier baadde.

De chemische producten worden vanuit een vliegtuigje uitgestrooid en ontzien niets, noch bodem, noch water, noch de zeldzame plekken waar er nog habitat is.

Uiteindelijk komen we aan in plaats die op een groot handgeschreven bord als “ Humanitaire zone ” . aangeduid wordt. Een groep boeren heeft zich daar gevestigd om aan de rand van de palmplantages enkele hectaren te bebouwen. Nadat Brigade 17 van het leger en de paramilitairen in dienst van de palmbedrijven hen 10 jaar bloedige strijd hadden aangedaan, en na een aantal opeenvolgende gedwongen verplaatsingen vanaf 2001. Ze werden verdreven uit hun voorouderlijke eigendommen van soms meer dan 120 jaar oud. Ze hebben wat ze een “ humanitaire zone van biodiversiteit ” noemen, gesticht. Ze zijn vergezeld van leden van de internationale vredesbrigade die hen moeten beschermen. Een internationale Ethische Commissie werd in het leven geroepen om bij internationale organisaties de bel aan te binden in geval van zware schending van hun rechten. Ik ben er, samen met andere Europeanen en Noord-Amerikanen, lid van. De autoriteiten in Bogota werden van onze missie ter plaatse op de hoogte gesteld door de interkerkelijke Commissie Rechtvaardigheid en Vrede.

Het moet gezegd worden dat een kleine boer in deze streken iemand is die tussen 50 en 100 hectaren bezit. De gewassen waren gediversifieerd, de veehouderij relatief extensief, en bossen waren er in overvloed. Dat liet die boeren toe een relatief normaal leven te leiden, ook al waren de werkomstandigheden hard. De Chocó was de streek met de grootste biodiversiteit van het land. Op een paar kilometer daar vandaan had je een dorp met een basisschool, een gezondheidscentrum, een aquaduct die water uit de bergen aanvoerde, een reeks kerken en tempels van verschillende christelijke denominaties. Vandaag de dag schiet van die agglomeratie haast niets meer over: de school, het gezondheidscentrum, de aquaduct werden vernietigd terwille van de palmkwekerij. Iedere uitbreiding van de palmplantage sleept in zijn kielzog nieuwe slachtpartijen mee. In december 2005 in Pueblo Nuevo en in oktober 2006 in Brisas, was het een nieuwe paramilitaire groep, 'Aguilas Negras' (Zwarte Arenden) genaamd, die, in samenspraak met het leger en de politie, in actie trad.

We stappen uit de jeeps en begeven ons naar een groep pas gebouwde woningen. Pas een paar maanden geleden hebben de boeren zich op deze gronden gevestigd. En er werd reeds een gerechtelijke procedure tegen hen aangespannen wegens onwettige 'bezetting'. Hoewel zij allen een tijdje geleden zelf van hun eigen gronden verdreven werden. Enkele palmvennootschappen zijn in de regio actief. Op de plaats waar we ons bevinden betreft het Urapalma, naamloze vennootschap.

Vermits de boeren hun gronden niet willen afstaan, volgden onverwijld de bedreigingen. Men zei hen: *“ Als jullie jullie gronden niet willen verkopen, zullen we ze van jullie wedu-*

wen kopen.” Jammer genoeg werd de daad bij het woord gevoegd. In de gemeenschap die we bezoeken, werden 113 personen vermoord, eerst door het leger en daarna door de paramilitairen. Op heel wat andere plaatsen is het net zo vergaan. Ik zal de manier waarop ze afgemaakt werden niet beschrijven, dat overschrijdt de grenzen van het verdraagbare. Onlangs werd een van hen, een zwarte die in Chicago een internationale bijeenkomst moest bijwonen om het aangedane onrecht aan te klagen, enkele dagen voor zijn vertrek vermoord. Zijn lichaam werd door de zuster van het Heilig Hart uit ons gezelschap in de rivier teruggevonden. Het was een waarschuwing voor de anderen.

Er zijn ook een aantal leden van de internationale Vredesbrigade ter plekke, jonge Italianen, Spanjaarden, Amerikanen, Canadezen, Fransen die elkaar aflossen om bij die gemeenschap te wonen en te werken, met alle risico's vandien. Hun aanwezigheid heeft als bedoeling die gemeenschap bescherming te bieden. Vandaar dat ze de plek “Humanitaire zone van biodiversiteit” noemen, het gaat met andere woorden om een symbolisch beschermde zone van 5 hectare groot aan de rand van de palmbossen die de boeren zich terug toegeëigend hebben. Ons bezoek namens de “Ethische Commissie” is ook bedoeld om te beletten dat de knevelarijen in stilte en ongeweten zouden doorgaan. De regering is om haar internationale reputatie bekommerd en schuwt daarom bekendmaking.

's Namiddags begeven we ons samen naar het ongeveer 2 kilometer verderop gelegen kerkhof. Dat bevindt zich aan de rand van de plantages. Het werd totaal vernietigd door de bulldozers, alle graven werden geprofaneerd. Op een klein lapje grond buiten de plantage hebben de boeren wit geschilderde kleine houten kruisen geplant. Op de toegangsweg vol plassen en modder slaat een van de boeren een adder dood. Op het kerkhof zelf groeperen we ons in stilte. Ze vragen me voor de doden te bidden. Een van de boeren neemt ook het woord. Hij legt de geschiedenis van het kerkhof uit. “Hier hadden we een dorp. Er schiet bijna niets van over. De machines hebben het kerkhof helemaal overhoop gehaald. We weten niet meer welke van onze dierbaren zich hier bevinden en daarom hebben we hier symbolisch enkele kruisen geplaatst zonder te weten wie eronder ligt.” Het is een moment van grote emotie. Ze vragen me deze plek te zegenen. Wij zeggen samen het Onze Vader op, en dan blijven we nog een lange poos in stilte bidden, niet alleen voor de ouders en grootouders die op deze plaats begraven werden, maar ook voor allen die vermoord werden. In de verte weerklinkt het geluid van de kettingzagen die in het nabije bos aan het werk zijn.

Dit schouwspel raakt me diep. Bijna razende woede slaat om het hart als je zulke dingen ziet. Het kapitalisme heeft respect voor niets of niemand. Er moet geld verdiend worden. Alles moet in koopwaar omgezet worden. Dat is de hoogste waarde. De menselijke wezens tellen niet meer, zelfs niet zij die in vrede op dit landelijk kerkhof rustten. We komen opnieuw aan de weg omzoomd met palmbomen: de palmen van de dood.

's Avonds gezamenlijk gedeelde maaltijd: bonensoep. Daarna maakt men zich op voor een avond van getuigenissen, zang, uitwisseling en delen. Gemeenschappen uit de streek van Cacarica zijn ons komen vervoegen. Het zijn jonge zwarten van Afrikaanse afkomst. Andere boeren, mannen, vrouwen, kinderen zijn ook gekomen. Ze hebben er twee, drie of vier uren te voet over gedaan om samen deze enkele uren te kunnen doorbrengen. Die van Cacarica hebben een dagreis achter de rug. Ze zijn de Curvaradorivier afgevaren en hebben dan nog een twintigtal kilometer gestapt.

De avond begint met getuigenissen. Men roept de uitdrijvingen, de moordpartijen in herinnering. Een na een komen boeren en boerinnen hun geschiedenis vertellen. De bedreigingen door de militairen, de moordpartijen van de paramilitairen. Een man zegt: zelfs

mijn kind van drie jaar werd onder mijn ogen gedood. Een jongere vertelt hoe zijn beide ouders door de paramilitairen gedood werden. Om beurt brengen ze, met stille en droevige stem, hun getuigenissen. Het is echt schrijnend. De toehoorders zijn er stil van. Een oude vrouw van Afrikaanse oorsprong neemt het woord: *“ Ik ben een grootmoeder en heb 29 kleinkinderen. Ik ben van mijn grond verdreven. Mijn kleinkinderen kunnen niet meer naar school gaan. Wij hebben geen gezondheidsdienst, zelfs geen klein gezondheidscentrum. Wij zijn boeren. Wij willen het land bewerken. Ik zou zo graag willen dat ook mijn kleinkinderen zouden kunnen studeren, zich in het leven ontwikkelen. Wat hebben wij gedaan om een dergelijk lot te ondergaan? Wij wensen in vrede te leven, onze gronden te bebouwen. Hier was er leven en nu is het de dood. En nochtans hebben wij de hoop niet verloren. Wij geloven dat de Heer ons niet vergeten is. Wij strijden verder. We zullen ons niet laten ontmoedigen door de bedreigingen en het geweld. Wij willen in vrede leven ”.*

Jongeren een Cacarica uiten hun gevoelens in gezang. Het is rap, een van hen heeft de tekst opgesteld. Hij legt uit dat de rapmuziekstijl zijn oorsprong vindt bij de Amerikaanse zwarten en dat het protestzangen zijn. De jongeren treden een paar keer op in de loop van die avond die plaats heeft onder een dak van golfplaten en op een vloer van gestampte aarde. Hun zangen zijn indrukwekkend. In een hortend ritme beelden zij de geschiedenis van hun gemeenschap uit. Ook zij hebben gezien hoe hun ouders van hun grond werden verjaagd. Ze vragen gerechtigheid. Ze klagen de grote eigenaars en de agrobusinessvennootschappen aan. Ze klagen de paramilitairen aan die heel wat van de hunnen hebben afgemaakt. Ze beschuldigen het leger, de regering en in het bijzonder president Uribe, zelf een grootgrondbezitter die ook mijnen bezit en ervoor zorgt dat de paramilitairen niet bestraft worden. Het zijn heel harde liederen. Ze eindigen echter op noten van strijdvaardigheid en niet van wanhoop.

Als de getuigenissen afgelopen zijn, vraagt men mij tussen te komen met een gebed. Heel de vergadering is stil. Men moet de doden en de slachtoffers gedenken. Vooral echter moet eraan herinnerd worden dat het leven sterker is dan de dood. Het symbool van de verrijzenis is precies dat van de overwinning van het leven. God is aanwezig. Hij is de gene die het leven wil. Ook Jezus werd omwille van de gerechtigheid vervolgd en uiteindelijk geëxecuteerd omdat hij zich verzet had tegen de overheersing van de machtigen over de armen en tegen de uitbuiting van de laatsten door de eersten. Maar hij is opgestaan en daar ligt de bron van de hoop.

Een jonge zwarte vrouw heft een lied aan: de Zwarte Maagd Maria. Het is een lange, zachtjes gezongen melopee terwijl de aanwezigen aandachtig en ontroerd luisteren. De Heilige Maagd heeft liefgehad en geleden. Ze heeft ook het zwarte volk liefgehad. Daarom noemen we haar de zwarte maagd. Zij is het die ons de hoop verschaft. Zij is het die als een moeder aan ons denkt. De Zwarte Maagd. De Zwarte Maagd ". Volgt een lange stilte, ieder krijgt zijn eigen geschiedenis voor de geest.

Maar de levensvreugde zal opnieuw de boventoon nemen. Allen worden uitgenodigd een lied of een vertelling te brengen. Het is het leven dat zich doorzet op de dood, de vreugde op de droefheid. De een en de ander uit de verschillende gemeenschappen doen hun best om aan het feest deel te nemen. Sommigen zingen heel onhandig en absoluut vals. Iedereen schiet in een lach. De kinderen hebben een lied voorbereid waar geen einde aan komt, maar goed... zij hebben hun bijdrage geleverd. Maar men wil ook wel eens de buitenlanders horen. Aan de twee Amerikanen vraagt men een liedje te zingen. Het wordt een echte catastrofe. De Italianen gaan er zich mee bemoeien, met een ietsje meer brio. Ook ik word gevraagd mijn bijdrage te leveren. Op dat vlak niet heel begaafd zijnde,

kies ik ervoor hen de Franse canon 'Frère Jacques' aan te leren. In het begin gaat het niet zo slecht. Wat een verrassing dat iedereen in het Frans kan zingen. Onnodig te zeggen dat de canon op een volstrekte kakofonie uitloopt. Maar iedereen lacht hartelijk en het is echt feest. Het duurt tot redelijk laat. Maar gezien we 's anderendaags vroeg moeten opstaan, keren tenslotte allen terug naar de keetjes of de tentjes. En het enige licht dat overblijft, is dat van een nauwelijks door de wolken zichtbare maan.

Ik slaap op enkele planken, gelukkig met een muskietennet, want die beestjes wilden ook feestvieren! Naast mij snurkt een Catalaans koppel de pannen van het dak. Dat maakt het niet gemakkelijk om in slaap te vallen, maar omdat ik zo moe ben, lukt het dan toch. Om halfvijf 's morgens word ik met een schok wakker door het schetterend gekraai van een haan die de eerste zonnestralen ontwaard heeft. Hij bevond zich naast mij aan de andere kant van het plastic zeil. We staan allemaal op. Niet gemakkelijk om zich aan te kleden. Gelukkig heeft men een enorme teil koffie klaargemaakt. Het helpt om wakker te worden. Om zes uur moet iedereen klaar staan voor een operatie palmbomenvernietiging. We volgen het pad dat naar de weg leidt. Een goeie honderd personen zijn present, boeren, brigadisten, jong en oud. We houden allen een machete in onze handen. Alvorens ons op weg naar ons aktieterrein te begeven, neemt een boer die van zijn grond beroofd werd het woord. Hij is lid van een christelijke kerk, die zich de Vierwindstrekkerkerk noemt. Hij vraagt aan iedereen zich een moment in stilte te bezinnen. Ik sta naast hem. Hij begint dan het Onze Vader op te zeggen en ik doe mee. Vervolgens vraagt hij ingetogen en met neergeslagen ogen Gods zegen over allen die de gerechtigheid willen. *“Dat God ons de kracht geve om door te gaan met de strijd, om gerechtigheid te herstellen, om te strijden voor onze familie, voor het leven, voor de broederschap onder de mensen. En nu gaan we allen met onze machetes wat het werk van de dood is, vernietigen”*. De groep treedt de plantage binnen. Iedereen kiest zich een boom uit en de machetes doen hun werk.

Diarios de motocicleta

Omdat we met enkelen naar Bogota moeten terugkeren, was mijn deelname aan de actie slechts heel symbolisch. We moeten op weg gaan om naar de hoofdstad terug te keren. Ik neem geëmotioneerd afscheid van de mensen met wie ik die enkele uren heel intens gedeeld heb. Maar, probleem! 's Nachts heeft een tornado heel wat bomen doen omwaaien op de enige weg die naar de 'humanitaire zone' leidt. Geen enkel voertuig kan nog door. We zullen dus te voet moeten vertrekken. Met een paar mensen begeven we ons op weg. Jammer genoeg, had ik twee dagen tevoren in Bogota een slechte beweging gemaakt bij het instappen van een auto. Mijn rechterbeen is niet in goede vorm. Maar ik heb een paraplu die als wandelstok dienst kan doen. Zo gaan we op weg op wegen vol bulten en modder. De kilometers rijgen zich eentonig aaneen tussen de rijen palmbomen. Na 10 kilometer komt daar een moto aangereden. Wij doen motostop. Het was een van de plaatselijke boeren. Opnieuw word ik omwille van mijn leeftijd geprivilegieerd en mag ik achter op de moto de 10 resterende kilometers tot bij de rivier afleggen. Ik vraag me nog altijd af hoe ik erin geslaagd ben om een bad in de vele voren, geulen en sloten van de weg te vermijden. Ik denk aan de film *“Diarios de motocicleta”* en nam mezelf bijna voor Che! Nadat we uiteindelijk veilig aangekomen zijn, telefoneert mijn chauffeur met zijn mobieltje naar de kleine stad aan de overzijde van de rivier. Hij laat twee andere moto's komen om mijn tochtgenoten te gaan oppikken. Die waren nog altijd te voet op weg en de zon begon ondertussen echt hard toe te slaan. Uiteindelijk zijn we allen weer samen en steken we met een prauw de rivier over. Dan gaat het per jeep verder, meer dan 70 kilometer op onmogelijke wegen. In de modder vastgereden vrachtwagens, kortom alles wat nodig was om ons het vliegtuig te doen missen, want we zijn natuurlijk veel langer dan voorzien onderweg. Tenslotte komen we op de grote baan. De jeep slaagt er niet in sneller dan 40 km

De multinationals creëren paramilitairen om de bevolking van de zones van hoog economisch belang te masacreran.
Geen dictatuur meer in Colombia.
Er zijn reeds 3,5 miljoen verplaatste personen door toedoen van het staatsterrorisme en dat van de multinationals.

per uur te rijden want daarboven begint hij te beven. Bij iedere overdwarse geul begint hij langs alle kanten te schudden. In de stad waar we de eerste nacht doorgebracht hadden, veranderen we van wagen. In volle vaart snellen we naar de luchthaven. Gelukkig heeft het vliegtuig een uur vertraging, anders hadden we ter plekke moeten blijven.

Tijdens de vlucht denk ik aan alles wat ik de twee vorige dagen heb beleefd. De film van de gebeurtenissen komt me steeds opnieuw voor de geest. Hoe kan men dergelijke situaties aanvaarden? Hoe is het mogelijk dat de hiërarchische Kerk daarbij niet aanwezig is om voor gerechtigheid op te komen? Hoe kan men een maatschappij met zulke praktijken opbouwen? Bij de tussenlanding in Medellin denk ik aan Urapalma waar de zetel van deze firma gevestigd is. Wie zijn de aandeelhouders? Waarschijnlijk treffelijke lieden, goede huisvaders, goeie christenen gezeten aan een tafel met groen laken en die economische beslissingen nemen in functie van de winstlogica zonder zich verdere vragen te stellen. Men moet het systeem aan de kaak stellen. Men moet te weten komen wie de aandeelhouders zijn. Men moet weten door welke banken ze gefinancierd worden en welke hun internationale connecties zijn. Men moet durven zeggen dat ze verantwoordelijk zijn voor de dood, dat ze duizenden personen in miserie dompelen, dat ze beletten dat menselijke talenten zich ontplooien, dat zij verhinderen dat kinderen op een dag kunnen bijdragen tot het welzijn van de mensheid, dat zij materiële belangen dienen tegen menselijke waarden in.

Men zou kunnen denken dat dit alles een halt toeroept aan de vooruitgang, die, omwille van een hoger goed, offers vergt. Maar welke vooruitgang en welke offers? Een model van energieverbruik aanhouden dat onze steden met een verkeersinfarct opzadelt en ertoe leidt dat er op 18 augustus jongstleden in Frankrijk 580 kilometer file stond, om maar een paar gemakkelijke voorbeelden aan te halen? Ten koste van onomkeerbare schade aan de biodiversiteit, de waterreserves, de bodems, het klimaat? Ten nadele van de gewone landbouw en ten voordele van de agro-business die gedomineerd worden door enkele grote vennootschappen? En, erger nog, ten koste van mensenoffers, van sociale en culturele offers die miljoenen mensen treffen? Nochtans, een ander model is mogelijk, een model dat de biodiversiteit, de rechten van de mensen en van het klimaat respecteert. Maar dat vereist een politieke wil.

In Bogota komt een collega van de universiteit me ophalen voor een ontmoeting met

'verplaatste personen' ('displaced persons') van uit het hele land om de sessie van het Permanent Volkerentribunaal die in november in Bogota zal plaats grijpen voor te bereiden. Ik logeer bij haar. Het is haar derde appartement op anderhalf jaar tijd, want ze wordt voortdurend bedreigd. Tijdens de vergadering komt een van haar medewerkers discreet mijn schoenen halen om ze schoon te maken, want van boven tot onder zit ik onder de modder. Ik verwissel daarna van broek, want die avond hebben we een ontmoeting met de ambassadeur van Venezuela.

De dag daarna zijn de politie en het leger de 'humanitaire zone' binnengetrokken. Er werden 10 hectares palmbomen vernietigd (10 van de 25.000, voor het grootste deel ervan moest men het oorspronkelijke woud van duizenden jaren vernietigen). De boeren die palmen omgekapt hebben zullen voor het gerecht gesleept worden op beschuldiging van "milieuvernietiging". Een toppunt! De internationale aanwezigheid belet voor het ogenblik dat er moordpartijen zouden geschieden. De week daarop, tijdens een seminarie over biobrandstoffen, heeft een discussie plaats met de vice-minister van landbouw en een vertegenwoordiger van de Federatie van palmplanters. De laatste verklaart dat Urapalma geen lid is van de federatie en dat hij voor die firma geen enkele verantwoordelijkheid kan opnemen. De andere plantages daarentegen, zegt hij, bezitten een echte ondernemingsgeest die haar sociale verantwoordelijkheid niet ontloopt en over een gedragscode beschikt. En wat betreft de eigendomstitels van de boeren en van de inheemse en zwarte gemeenschappen... dat is een moeilijke kwestie, want veel van die titels zijn vervalst. Die allemaal controleren is tijdrovend en de Colombiaanse staat die deze plantages gesubsidieerd heeft, moet er ondertussen voor zorgen haar investering te recupereren. Kortom, houten taal tegenover beroofde boeren zonder verdediging. Vreemde taal ook als men weet dat, alleen al tussen 2001 en 2005, 263.000 boerenfamilies onteigend werden van 2,6 miljoen hectare, hetzij door de agro-businessvennootschappen, hetzij door de paramilitairen zelf en dat de plattelandsarmoede tussen 2003 en 2004 van 66 tot 69% is toegenomen!

De vice-minister van zijn kant beweert, met een beroep op wetenschappelijke studies, dat Colombia op gebied van palmplantages, een model van respect voor de biodiversiteit is. Het tegenovergesteld beweren, is het land beledigen. Je zou geloven dat zij van op een andere planeet spreken! Welke logica zit er achter deze beweringen en praktijken? Die van de vooruitgang vertegenwoordigd door de monoculturen die moeten dienen om tegemoet te komen aan de consumptie van de rijksten in de wereld. En die binnenkort moeten dienen voor de 'groene energie' waar men zoveel over spreekt, maar waarvan het productieproces ecologisch en sociaal meer vernietigt dan dat het voordelen oplevert. Het is ook de winstlogica, want de plantages vertegenwoordigen veel meer toegevoegde waarde dan de boerenlandbouw en dragen aldus bij aan de kapitaalsaccumulatie.

1. Godsdienstsocioloog, prof.em. UCL, Stichter en voorzitter van het Centre Tricontinental (Cetri) in Louvain-la-Neuve, medestichter van het Wereld Sociaal Forum, voorzitter van het Permanent Volkerentribunaal, en nog veel meer...

Ziedaar wat ik met jullie wilde delen, met dit schrijfsel waarmee ik een minimum aan trouw betoon tegenover de mannen, de vrouwen, de kinderen die ik gedurende deze twee dagen heb ontmoet.

François Houtart
23 augustus 2007

De wetenschap van het engagement

Indien Jelle Laverge niet zoveel bedachtzaamheid en rust zou uitstralen, dan zou ik hem hyperkinetisch noemen. Deze 23-jarige ingenieur-architect heeft meer passies en hobby's dan Imelda Marcos schoenen bezit. Deze zomer gaf hij aan zijn belangrijkste passie vorm toen hij huwde met Sarah, lerares godsdienst en Nederlands, waarmee hij "al sinds de middelbare school innig bevriend" is. Sinds september werkt hij als assistent aan de vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de Universiteit Gent. Daar maakt hij een doctoraatsonderzoek naar energiebesparende maatregelen in gebouwen en begeleidt hij studenten. De tijd die hij na het pendelen overhoudt, vult hij met (hou u vast!): saxofoonlessen, zaalklimmen, de Jeugdraad van de stad Kortrijk, lessen Arabisch, rechtenstudies en allerhande activiteiten met Jona, een jongvolwassenenbeweging.

{KENTERINGen}digit: *Begrijp ik het goed dat jij -naast die honderdeneen bezigheden en terwijl je aan het doctoreren bent- ook nog met een nieuwe studie begonnen bent?*

Jelle: Dat begrijp je goed, ja. Ik heb net het eerste semester van mijn verkorte bachelor rechten afgerond. Wij zouden in een rechtsstaat leven, dus om te snappen wat dat dan inhoudt en om erover te kunnen discussiëren (bvb. om aan te tonen waar de ondemocratische elementen zitten of waar kapitalistische ideeën verankerd worden) moet je dat corpus bestuderen. Anders discussieer je in het ijl en formuleer je onrealistische voorstellen à la "vijf minuten politieke moed". En aangezien ik van mezelf weet dat ik niet genoeg discipline heb om dat uitsluitend al lezende te doen, is het volgen van die opleiding een goede optie. Bovendien wordt aan de Ugent goede ondersteuning gegeven voor werkstudenten en kan ik de opgedane kennis goed toepassen in mijn onderzoek (bv. inzicht krijgen in hoe normen tot stand komen, welke invloed en gevolgen ze hebben, wat belangrijke aspecten zijn van technische normen vanuit juridisch oogmerk etc.)

{KJ:} *Toch sla je met die rechtenstudies een weg in die men van een ingenieur niet meteen verwacht...*

Jelle: Op de middelbare school bleek dat ik een duidelijke voorkeur en aanleg had voor wiskunde en wetenschappen. Zelf voelde ik ook altijd een sterke behoefte aan een creatief aspect. Een brede opleiding als ingenieur-architect was dan ook het meest interessante compromis tussen deze componenten. Maar daarnaast heb ik een brede culturele en maatschappelijke interesse, die vraagt ook om 'voeding'...

{KJ:} *Vandaar ook je keuze om lessen Arabisch te nemen?*

Jelle: Mijn interesse gaat niet alleen uit naar de islam, maar ook naar het Midden-Oosten. Enerzijds politiek en historisch, anderzijds als brongebied van de monotheïstische culturen die nu onze wereld overheersen, intrigeert het mij. Bovendien is Arabisch de vijfde taal in de wereld en de officiële taal van een twintigtal landen, dus zeker interessant om te beheersen. Vooral als je bedenkt dat door xenofobe reflexen niet alleen islamieten maar ook hun cultuur en taal gemarginaliseerd worden. Dat doodzwijgen van de Arabisch cultuur wil ik doorbreken, want het lijkt me belangrijk om intercultureel te leven: als ik van iemand een inspanning verwacht om Nederlands te leren -wat ook geen evidente taal is- dan kan ik ook wel wat moeite doen in de andere richting, als teken van waardering. Tenslotte is het ook gewoon een mooie taal en aangezien ik al sinds ik student ben in concentratiewijken woon, is het wel eens handig een mondje Arabisch te kunnen spreken.

{KJ:} *Jouw maatschappelijke betrokkenheid vertaalt zich ook in je hoofdbezigheid: het thema van je doctoraatsonderzoek verraadt een ecologische zorg,*

Jelle: Hoewel ik als ingenieur in mijn doctoraatsonderzoek natuurlijk eerder focus op technische aspecten (zoals energiebesparende sturingen van ventilatiesystemen in schoolgebouwen), probeer ik dit inderdaad steeds te kaderen binnen een groter geheel. Ecologisch wonen houdt in dat we rationeel omspringen met materialen, energie en ruimte. We moeten de investering in al deze dingen afwegen tegenover de belangen van de 'natie'. En met 'natie' bedoel ik: het volk dat op dit stukje wereld woont -vroeger, nu en in de toekomst. Daarbij horen eigenlijk de belangen van elke medemens, in die zin is ecologisch wonen ook sociaal wonen. Misschien is het net dit idealistische aspect dat de materie zo aantrekkelijk maakt voor me. In elk geval is het ook deze boodschap die ik wil bena-

drukken in de oefeningen en opdrachten die ik de studenten meegeef.

{K}: *Is ecologisch verantwoord wonen vandaag niet een beetje een 'hype' aan het worden waaraan vooral rijke mensen kunnen meedoen?*

Jelle: Ecologisch wonen is niet zozeer duur, als je het maatschappelijk bekijkt, want de besparing of winst is meestal vele malen groter dan de 'meerkost', maar jammergenoeg heeft het kapitalistische systeem het niet zo begrepen op initiële kosten. Investeringskosten veronderstellen immers kapitaal, omdat de rente anders de winst teniet doet. Door de enorme groei drang wordt een grotere initiële investering vrijwel steeds zwaar afgestraft, iets wat voor iemand met minder middelen haast onoverkomelijk is.

{K}: *Denk je dat daar in de toekomst verandering in komt -bv. via meer overheidssteun aan ecologische wooninitiatieven? Of zijn er ook 'beperkte' en financieel haalbare tussenstappen voor mensen met minder middelen?*

Jelle: Die vraag is niet makkelijk te beantwoorden. Een efficiënt en ecologisch gebouw op vlak van energie is onherroepelijk duurder qua investeringskosten, dikwijls omdat de markt ervoor klein is en de prijzen dus hoog zijn. Natuurlijk is er een terugverdieneffect, maar met een rentegestuurde economie is dat risicovol. Anderzijds is het zeker mogelijk om interessant te investeren, met maatregelen zoals dakisolatie, performante beglazing en vooral het aanpakken van luchtlekken. Daarnaast is een ecologisch concept dikwijls ook duur doordat het arbeidsintensiever is. Dus wie zelf veel werk kan en wil doen, kan de kosten sterk beperken. Voor wie minder middelen ter beschikking heeft is het best om vooral op voorhand goed te informeren en heel bewust te kiezen welke pijnpunten in je woonst je het best kan aanpakken en dat dan ook zo goed mogelijk te doen. Op die manier moet je niet binnen enkele jaren opnieuw investeren in hetzelfde.

Wat subsidies betreft zit het wel goed, denk ik. Voor alle meest essentiële ingrepen zijn er al subsidies beschikbaar. Ideaal zou zijn mocht er een subsidie in de vorm van een renteloze lening voor meer verregaande ingrepen komen. Voor ecologische materialen is er wel nog echt ruimte voor extra inspanningen. Toch wil ik even benadrukken dat het subsidiebos momenteel al erg ondoorzichtig is en dat een meer gestructureerd geheel met bijvoorbeeld een aanspreekpunt echt wel tot de prioriteiten behoort.

Maar eigenlijk gaat dit een beetje voorbij aan de grote problematiek van het vastgoed: fundamenteel wordt energetische renovatie niet vermeden omdat het zo duur is, maar simpelweg omdat het volledige budget van gezinnen verloren gaat bij de aankoop van grond of woning. De minwaarde van een oude woning, omwille van zijn energieverlindend karakter, wordt absoluut genegeerd op de vastgoedmarkt, waar de prijzen de pan uitswingen. Zolang dit niet verandert zal investeren in energiebesparing steeds op de tweede plaats blijven komen.

{K}: *Als jong getrouwd koppel is het wellicht ook niet eenvoudig om je visies omtrent ecologisch wonen in de praktijk om te zetten?*

Jelle: Een bewuste keuze die wij zelf maken, is bijvoorbeeld om in de stad te wonen, waar door de korte afstanden energieverstopping voor transport beperkt blijft tot enkele boterhammen per dag om de benen te sterken. Verder zijn de woningen er compacter en doordat ze tegen elkaar zijn aangebouwd, verliezen ze minder warmte aan de buitenomgeving. Een niet te onderschatten besparing. Verder 'recycleren' we ook veel materiaal zoals meubels, isoleren we ons (huur)huis en kiezen we voor een groene energieleverancier.

{K}: *Naast werk en studies, blijf je toch ook tijd maken om je te engageren in jongerenorganisaties, zoals Jona.*

Jelle: Wel, in Jona proberen we net te beklemtonen dat het maken van bewuste keuzes in alledaagse dingen ook kan zorgen voor een ommekeer. Eén van de mooie dingen aan het kapitalisme is dat het nu eenmaal niet aan een paradigma gekoppeld is: het is een norm, maar die is heel vluchtig en veranderlijk. Oxfam is daar een goed voorbeeld van: die organisatie gebruikt het kapitalistische paradigma in zijn activiteit (handel), maar schoot tegelijk de zogenaamde 'heilige huisjes' (bijvoorbeeld maximale winst nastreven) ervan omver. Een ander voorbeeld is Ecopower, onze energieleverancier, die 100% groene energie levert aan een goedkoper tarief dan de marktleiders.

In Jona doen we eigenlijk niets anders dan over dergelijke eenvoudige maar pertinente keuzes praten, soms serieus, soms luchtig en vooral proberen we een gezellige groep te vormen. In de stad zitten immers veel mensen op elkaar, maar door de vergrijzing en de professionalisering komen jongeren niet zoveel meer met elkaar in contact, zeker niet eens ze in het arbeidsleven stappen. Door regelmatig samen iets te organiseren houden we voor onszelf de vinger aan de pols van wat leeftijdsgenoten denken en voelen.

Dat mijn generatie terug sterk geëngageerd is, heeft niet zozeer te maken met idealisme. Wij hebben ook geen 'beter ziele' dan vorige generaties. Ons engagement is gewoon een reactie op de realiteit: Wij weten, nu ook wetenschappelijk, dat verandering absoluut noodzakelijk is. "

{K}: *Het lijkt erop dat jouw generatie opnieuw een aantal maatschappelijke problemen (zoals ecologie, globalisering, racisme..) serieus tot strijdterreinen aan het maken is, en zich opnieuw ernstig hierrond willen engageren. Zo zijn heel wat twintigers vandaag met ecologie bezig...*

Jelle: Hoewel ik wel denk dat er bij mijn generatiegenoten een groot engagement is, denk ik niet dat dat is ingegeven door idealisme of 'een beter ziele dan die verderfelijke vorige generaties', het is gewoon een reactie op de realiteit. Wij zijn opgevoed met een pak kennis, wetenschappelijke en andere, die voor de volle 100% aantoonde dat verandering nodig is. We zouden wel gek zijn om ons eigen leven knap lastig te maken door dat te negeren.

{K}: *Zelfs je engagement en gedrevenheid is dus wetenschappelijk onderbouwd... Een laatste vraag: welke toekomstdroom koester je?*

Jelle: Hoewel dat misschien pessimistisch overkomt bij sommigen, moet ik zeggen: geen. Natuurlijk wil ik een aangenaam of verrassend leven, maar meer nog dan dat ben ik vooral benieuwd. Ik weet niet wat komen zal en heb daar ook geen behoefte aan, maar ik kijk er wel met spanning naar uit. Als ik de verwondering en het ongeloof van vorige generaties zie als zij nu zien waar hun acties toe geleid hebben, denk ik dat er nog interessante dingen te gebeuren staan. Een toekomstdroom is misschien dat ik het mag meemaken.

Elke Vandepierre

Flexicurity

De Europese Commissie heeft een strategie klaar om de winst en competitiviteit van de Europese bedrijven veilig te stellen. 'Flexicurity' (flexizekerheid), zo heet het nieuwe recept. Jobzekerheid behoort tot het verleden, maar de werknemers worden gerustgesteld: als ze maar flexibel genoeg zijn krijgen ze er *werk*-zekerheid voor in de plaats.

Flexicurity of flexizekerheid wordt inderdaad gebracht als een positief verhaal, als een Europees alternatief voor het arbeidsmarktbeleid van de VS, waar je alleen maar flexibiliteit hebt, waar de werknemers volledig moeten meedraaien op het ritme van de productie en de dienstverlening. In Europa zou die flexibiliteit gepaard gaan met sociale zekerheid. Althans, dat is hoe het verhaal wordt verteld.

Als je dit verhaal hoort dan zou je denken dat er in Europa nauwelijks flexibiliteit bestaat. Maar dat klopt natuurlijk niet. Kijken we maar naar ons eigen land. In België is al heel veel ploegenarbeid, heel veel continu-arbeid, heel veel flexibiliteit -bijvoorbeeld in de non-profitsector en de distributiesector. Het verschil is dat het tot nu toe altijd een ruiloperatie geweest is, bijvoorbeeld bepaalde vormen van flexibiliteit in ruil voor werktijdverkorting. Of kijk naar de eindeloopbaansystemen in de non-profit sector. In de verzorgingsector is er natuurlijk flexibiliteit nodig, je moet mensen ook 's nachts en in het weekend verzorging bieden. Maar in ruil daarvoor hebben we onderhandeld dat er op het einde van de loopbaan -vanaf vijfenveertig jaar- door mensen die al heel hun carrière zo flexibel zijn geweest iets minder moet gewerkt worden. Met andere woorden, flexibiliteit bestaat reeds en om de nadelige gevolgen daarvan op te vangen is er al sociale zekerheid en hebben werknemers in het beste geval iets teruggekregen in ruil daarvoor.

Flexicurity staat dus niet voor (meer) flexibiliteit in ruil voor (meer) zekerheid maar veeleer voor meer flexibiliteit in ruil voor minder 'zekerheid' die betuttelend zou werken voor de mondig geworden werknemer. Vakbonden, collectieve akkoorden, beschermend arbeidsrecht,... dat zijn allemaal dingen die in het verleden hun diensten bewezen hebben, maar die dank zij de hogere scholingsgraad overbodig geworden zijn, klinkt het. De werkne-

Foto: Indymedia

Een uitgebreid interview met Marijke Persoone kan je lezen op <http://www.indymedia.be/node/25250>
Meer info over de campagne van LBC-NVK vindt u op: <http://flexicurity.lbc-nvk.be>

mers zijn mondiger geworden en kunnen nu in alle vrijheid zélf -individueel- hun loopbaankeuzes maken. Die mondige werknemers hebben natuurlijk ook geen beschermend vangnet meer nodig, hooguit nog een minimale bescherming om hen te begeleiden bij de overgang van de ene naar de andere job. Er moet dus nog wel een vorm van sociale zekerheid zijn, maar veel beperkter dan nu het geval is en zeker beperkter in de tijd. Dat is het discours. De zogenaamde 'nieuwe werknemer', die eigenlijk voortdurend heel soepel moet volgen wat de economie dicteert, wordt ons voorgesteld als iemand die -veel meer dan nu het geval is- zélf de vrijheid heeft om zijn eigen keuzes te maken. Het omgekeerde is waar.

Eigenlijk geldt in het flexicurityverhaal het recht van de sterkste: als je mondig bent en soepel, als je je niet teveel bindt aan engagementen ten aanzien van gezin of verenigingsleven, als je heel soepel het bedrijf wil volgen waar en wanneer het je nodig heeft, dán ga je het maken. Maar als je andere dingen belangrijk vindt en andere keuzes maakt in je leven, dan zal je carrière toch wel moeilijk worden... Sociale keuzes worden afgestraft, alles wordt ondergeschikt gemaakt aan het economische.

Dit flexicurityverhaal past perfect in de fameuze Lissabonstrategie van de Europese Unie, vastgelegd op de Europese Top in maart 2000, die van Europa tegen 2010 de meest competitieve economie op wereldvlak wou en nog steeds wil maken. Inderdaad: als je naar de toekomst kijkt door de bril van grote bedrijven die niet alleen hun winst willen vergroten en de concurrentie aangaan met de Verenigde Staten maar ook met de zogenaamde Aziatische tijgers en met China... als je alles in functie daarvan ziet... tja, dan kan je binnen het economische systeem waarin we zitten weinig anders dan zeggen: 'we moeten daarin mee'. Maar als je een andere maatschappij voor ogen hebt en zegt: 'voor ons is het belangrijk dat de welvaart die er is op deze planeet rechtvaardig wordt verdeeld', dan maak je natuurlijk heel andere keuzes. Het gaat dus om twee fundamenteel verschillende mens- en wereldbeelden, die diametraal tegenover elkaar staan. Het is een heel fundamentele keuze: laten we ons meezuigen in die rat race of zeggen we: 'wij staan voor een andere maatschappij'? Dat is de inzet van de strijd tegen flexicuritystrategie.

Foto: Indymedia

Marijke Persoone
adjunct-algemeen secretaris LBC-NVK

Beste mensen zonder papieren

Op 23 januari jl. organiseerde UDEP (Unie voor mensen zonder papieren) in Antwerpen een betoging. Ze eiste: een onmiddellijke stop aan het willekeurig oppakken, opsluiten en repatriëren; Regularisatie op basis van duidelijke en humane criteria.

Yves Bocklandt, coördinator sociale projecten van Bond Zonder Naam, hield er volgende toespraak.

Beste mensen

Beste mensen zonder papieren

Wij,

de samenleving,

zitten met een probleem.

'Er zijn mensen zonder papieren.'

Wij,

de samenleving,

hebben daar moeilijkheden mee.

En niet omdat jullie in de shit zitten

niet omdat jullie niet over een goede woonst beschikken

moeilijke toegang hebben in ziekenhuizen

geen geld hebben om dagelijks

voor een boterham te zorgen voor jullie kinderen....

Neen,

we spreken over jullie

omdat wij,

de samenleving en zijn vertegenwoordigers,

in godsnaam niet schijnen te weten

wat wij met jullie moeten doen.

Mensen zonder papieren zitten in boten, containers en vrachtwagens.

Ze sluipen langs kieren en spleten ons bolwerk binnen.

Daar woekeren ze als kakkerlakken, zegt men

geen spuitbus die helpt.

Nog even en we huren speciale firma 's,

een soort Rentokil.

Of organiseert men een grote schoonmaak

waarbij iedere burger wordt uitgenodigd om actief aan deel te nemen.

Is dit de toekomst?

Alles heeft te maken

met hoe we naar iets kijken.

Wat is het probleem?

*Mensen leven op plaatsen
en in omstandigheden
in deze wereld
die niet menswaardig te noemen zijn.
Sommigen van hen blijven daar niet zitten
en zoeken naar een menswaardiger bestaan.
Ze kloppen aan onze deur.
En eigenlijk beseffen we toch allemaal
dat iedereen recht heeft op een menswaardig bestaan.
Of niet soms?
De vraag is natuurlijk :
hoe organiseer je dit?
Blijkbaar schort er van alles aan ons economisch systeem.
Terwijl beurskoersen jarenlang pijlsnel de hoogte in gingen,
er economisch groei is,
jaar op jaar,
zitten miljarden mensen in armoede
ver van hier
dicht bij ons.*

*Een paar eeuwen geleden
bestonden de machtscentra uit steden.
Ofwel was je er lid van
en kon je jezelf burger noemen,
ofwel stond je buiten
en leefde je in velden en bossen.
Natuurlijk wou iedereen naar binnen,
de stad in,
burger zijn,
maar dat kon niet zomaar.
Er waren omwallingen,
hoge muren,
uitkijkposten
controle.*

*En toch groeide de stad.
Vandaag rijden we op singels en ringen
die ooit de bolwerken van onze steden waren.
De hunker naar een menswaardig bestaan
sloopt blijkbaar grenzen.
Wie sloopt de grenzen van het rijke westen?*

*Tijd,
en revolutie,
en machtsopbouw,
en ommekeer.*

*Ondertussen behelpt de samenleving zich
met onaangepaste wetten,
knip en plakwerk.*

*Een wirwar aan onduidelijke procedures
overgoten met een saus van willekeur.
We sturen mensen het moeras is,
zetten hekken
op plaatsen waar er teveel 'binnensluipen'.
We versperren wegen,
leggen mensen droog,
zorgen voor verklikkersystemen
en systematische controles.
En ja,
zegt Europa
Ja,
zeggen sommige vertegenwoordigers en partijen uit onze samenleving,
het kan nog beter.
Het repressieapparaat kan nog sterker worden uitgebouwd,
nog fijnmaziger,
nog performanter!*

*Zullen we het eens proberen?
Mensen zonder papieren nog meer uithongeren,
opjagen
wegpesten...*

*Welke samenleving
willen we?*

*En zoals mensen zonder papieren
vaak ondergedoken leven
in de grijze en zwarte zone van onze samenleving
zo blijft ons gesprek
het migratiedebat
en zijn maatregelen
hangen in eenzelfde mistigheid.*

*Er is nood aan ZIEN
de slachtoffers een naam geven
een gezicht
het leed dat we hen aandoen onder ogen zien.
Er is nood aan onderzoek
Cijfermateriaal
Inzet van academici*

*Er is nood aan OORDELEN
gesprek
debat
en niet enkel op de publieke fora
waar we elkaar
met de ene one-liner na de andere om de oren slaan.
We moeten asielcentra oprichten waar
alle geledingen van de samenleving*

*op een serene wijze
met elkaar in gesprek kunnen gaan
ook met de mensen zonder papieren zelf
ook met de politici
de beleidsmakers*

*Er is nood aan HANDELEN
Geen one-shot maatregelen
maar moedige stappen
om bijvoorbeeld onze vreemdelingenwet
aan te passen aan de 21ste eeuw.
Laat ons de weg van het knip- en plakwerk verlaten
laat dit gammel rijtuig,
voortgestuwd door een 19de eeuwse visie op volkssoevereiniteit,
laat ons dit rijtuig bedanken
het heeft zijn tijd gehad*

*En laat ons een nieuwe bouwen
gestoeld op het verdrag voor de rechten van de mens
het kinderrechtenverdrag
de globaliserende wereld*

*Dan zal regularisatie geen uitzondering meer zijn
géén eenmalige ingreep
geen in het duister genomen individuele maatregel
maar dan wordt regularisatie
een actief deel van een efficiënt migratiebeleid
helder, klaar en duidelijk
aangepast aan deze tijd*

*Haal dit beleid uit de grijze zone
geef mensen zonder papieren een gezicht
want hier staan ze
ze leven onder ons,
hier en nu*

Yves Bocklandt

Wat betekent de BME voor mij?

“ {KENTERINGen]digit legt de hoopvolle wendingen in onze maatschappij en kerken bloot. Het breekt met de logica van het kapitalisme en zijn wetmatigheden omwille van haar radicale keuze voor de zwaksten in onze samenleving. ” Zo staat het in de colofon van dit magazine. En de Beweging Missionair Engagement (BME) zegt van haarzelf dat “ de voorkeursoptie van het Evangelie -de solidariteit met de armen- centraal staat ”. We zijn dus verwant, en de 25ste verjaardag van deze beweging, die op 1 maart jl. werd gevierd, mocht ons dus niet ontgaan. Samen met onze hartelijke felicitaties vroegen we hen bij die gelegenheid een artikel over henzelf. We kregen een getuigenis van Walter Ceuppens. Redactie.

25 jaar Beweging Missionair Engagement

1986 kwam ik in contact met de BME in Brussel. Het was een beweging van vrouwen en mannen, leken en ex-leken, priesters en ex-priesters, religieuzen en ex-religieuzen, missionarissen en ex-missionarissen. Deze samenwerking was voor mij hoopgevend. Van een BME-lid, zo begreep ik al vlug, werd verwacht dat zij of hij in zijn of haar beroepskeuze een voorkeursoptie voor de armen beleefde.

Mijn persoonlijke keuzes voor de Sociale Zekerheid en binnen die Sociale Zekerheid eerst voor het Fonds voor Sluiting van Ondernemingen (FSO) en nadien voor de vele en zwaar getroffen werklozen van het Brussels Gewest, werden daardoor tot heel bewuste keuzes die me met vreugde hebben vervuld en die me toelieten om elke dag opnieuw met passie ten dienste te staan van de vakbonden en van de vele individuele sociale gevallen, voor zover dat natuurlijk binnen de wettelijkheid mogelijk was. In mijn ogen was de sociale zekerheid echt een stuk gerealiseerd socialisme: een deel van de meerwaarde werd onttrokken aan de winsten van de aandeelhouders en werd onmiddellijk aan de bron in beslag genomen voor de verplichte solidariteit met alle werkers, werklozen, zieken, gepensioneerden, invaliden, kinderen, enz. Mijn werk ten dienste van die sociale zekerheid werd door de BME ook een roeping.

Maar de BME voorzag in veel meer. Eerst en vooral in de maatschappelijke vorming van haar leden. Elke maand was er een algemene vergadering gewijd aan een sociaal-politiek thema, dat steeds werd belicht vanuit het standpunt van de armen, vanuit de mensen die verdrukt of uitgesloten werden. BME-leden zelf gaven deze vorming of ook mensen van buitenaf die geëngageerd waren in de behandelde materie. BME-mensen waren op heel verschillende domeinen actief en deze uitwisselingen waren voor mij heel interessant. De basisvisie bij deze vorming was steeds: de armen zijn onze leermeesters. Van de armen zelf valt het essentiële te leren.

Verder voorzag de BME in een spirituele vorming van haar leden. Dat gebeurde hoofdzakelijk in kleine groepen (5 à 10 deelnemers) die elke maand samenkwamen om te luisteren naar elkaar of naar bepaalde teksten en om te bidden in groep. Interessante auteurs zoals o.a. Sölle werden zo in groep gelezen en besproken. Maar al spoedig raakte ik betrokken bij de oprichting en bij de redactie van het tijdschrift *De Duif*, dat door teksten en stijlvolle illustraties eveneens wilde bijdragen tot het vermenigvuldigen van het dagelijks geestelijk voedsel voor de BME-leden. Driemaal per jaar was en is er ook een dagbijeenkoms, een soort recollectie, met meestal een externe inbreng en een eucharistieviering. In het begin waren die vieringen erg pakkend voor mij, maar met de jaren wordt men zelfs aan het beste gewend. Alhoewel, het blijft deugdendoend.

Elk jaar was er een driedaags residentieel Kapittel, waar dan het voorbije jaar werd geëvalueerd, waar met de hulp van een externe spreker nieuwe visies in de beweging wer-

den ingebracht en waar ook het volgende werkjaar werd gepland en alle mandaten opnieuw werden verkozen of bekrachtigd.

Er zijn in de loop van de jaren meerdere leden van de BME vertrokken naar continenten waar de armoede, de uitsluiting en de verdrukking bijzonder schrijnend zijn: Latijns-Amerika, Afrika, Azië. Ook voor hen is De Duif een vorm van contact. Als ze even terug zijn in België nemen ze meestal het woord in de eerstvolgende vergadering vanuit hun persoonlijke ervaringen, soms met eigen beeldmateriaal. Ze antwoorden meestal met veel geduld op de vragen van de leden 'uit een andere wereld'.

Gaandeweg is iedereen ondertussen twintig of vijfentwintig jaar ouder geworden en zijn er ook enkele merkwaardige zusters en broeders overleden. Walter Corneillie heeft mij het meest geraakt. In mijn ogen was hij een heilig man. Ik mis hem. Natuurlijk zijn er ook nieuwe en jongere leden bijgekomen, maar in zijn geheel genomen weerspiegelt de BME onze huidige maatschappij, die globaal genomen vergrijsd.

Opvallend bij de BME is ook de aandacht voor schoonheid, naast natuurlijk de zorg voor gerechtigheid, voor waarheid en voor universele broederlijkheid. Huizen, vieringen, teksten, muziek, film, illustraties, ze moeten niet alleen sober zijn maar ook mooi. Bevrijding is niet alleen maar een bevrijding uit onrecht, leugen en chauvinisme. Het is ook een bevrijding uit de lelijkheid. Er zijn heel wat zusters en broeders die zich persoonlijk inzetten om hun eigen kunstenaarsziel (die elke mens toch heeft) te laten groeien en verfijnen.

De BME is heel soepel, flexibel en nooit dogmatisch of rigide. De groepen en individuele leden genieten een grote vrijheid. Het aanbod dat de beweging doet aan de leden is heel uitnodigend, maar niet echt dwingend. Behalve dan de minimale jaarlijkse financiële bijdrage voor de administratiekosten en voor De Duif. De meeste leden zijn trouwens ook nog erg actief in één of meerdere bewegingen naast de BME. Persoonlijke contacten en gesprekken zijn ook een deel van het BME-weefsel. Zelf heb ik er enkele schitterende mensen leren kennen. Ik weet dat ik veel te danken heb aan de BME.

Walter Ceuppens
februari 2008

Als de leugen regeert...

Gemiddeld liegen mensen één keer per dag. Ik weet niet of het waar is, en brave mensen zullen het zeker van zichzelf niet gezegd willen hebben. Esther Backbier beweert het wel te weten. Zij maakte in 2002 aan de Universiteit van Amsterdam een proefschrift over de alledaagse leugen. Liegen is niet slecht, zegt ze, maar functioneel. Liegen is een soort communicatiestrategie. Leugens zijn het glijmiddel van de maatschappij. Liegen blijkt ook cultureel bepaald te zijn. In een collectieve cultuur lieg je anders dan in een individualistische cultuur. In mediterrane landen mag je bijvoorbeeld best wel wat overdrijven, zolang je maar een mooi verhaaltje brengt. Rond Allerheiligen waren wij in Cuba, een land met een bij uitstek collectieve cultuur. En laat nu precies liegen daar een nationale sport zijn.

Een voorbeeld

Elke morgen rond halfnegen loop ik naar de krantenkiosk aan een groot kruispunt. Staatszaak uiteraard. Ik vraag de Granma. De man in de kiosk zegt dat ik in de rij moet gaan staan. De kranten zijn er nog niet. Maar er staat helemaal geen rij. In de rij staan in Cuba betekent dat je onthoudt wie de laatste voor u is. El ultimo! Ondertussen ga je in buurt zitten of wat rondhangen. Als de kranten toekomen gaat ieder op zijn of haar plaats staan. Als ik aan de beurt ben zijn de kranten op. Hier begint het liegen.

Eén. De man in de kiosk verkoopt aan iemand 'onder de toeg' 10 kranten. Mag niet natuurlijk. Een kwartier later kan je achter de hoek bij die iemand voor een paar cent meer wel een krant kopen.

Twee. De man in de kiosk ziet dat ik een buitenlander ben en vraagt of ik morgen opnieuw een krant wil. Ik zeg ja. Als ik morgen een half uur later kom en een extra fooi geef krijg ik mijn krant van 'onder de toeg'.

Drie. Rond de middag loopt een oud, schraal ventje zijn 'versleten' krant van deze morgen op straat te verkopen.

Terug in België vertel ik dit verhaal en zie de toehoorders bijna hardop denken: "Zie je wel, Fidel, dictatuur, communisme, één grote corruptie".

Wij waren tien dagen in Cuba voor gesprekken met bevrijdingstheologen. In de eerste inleiding krijgen wij te horen dat in alle geledingen van de maatschappij een directe bevraging van het volk aan de gang is, op zoek naar wat de '10 geboden' zouden moeten zijn van een socialistische maatschappij. Participatieve democratie in werking. Wat zijn de problemen van de mensen? Het gaat vooral over het tekort aan voedsel en de lage leeflonen van de doorsnee Cubaan. En wat doe je als je aan het einde van je loon nog een stuk maand over hebt? Van alles. Onder andere liegen. En wat zijn de suggesties van het volk om die problemen op te lossen? Er moet meer voedsel in het land zelf geproduceerd worden. De volkstuintjes moeten verder gepromoot worden. En vooral er moeten meer mensen terug naar het platteland om te gaan boeren. Niet op grote staatsbedrijven. Kleine boeren moeten een eigen stuk grond krijgen.

Blijkt dat in Cuba vele politici en theologen bezig zijn met de vraag: "Hoe lang kan je straffeloos doorgaan met liegen in het alledaagse leven zonder dat de ziel van het volk en het hart van de revolutie wordt aangetast" ?

Vorig jaar -in juni 2007 zeker?- waren er in België verkiezingen. De regering die er tegen Pasen uiteindelijk toch zou komen weet alles van liegen als communicatiestrategie. Over de splitsing van BHV. Over miljarden euro 's notionele intrestaftrek voor bedrijven. Over vergrijzing, langer werken en zogezegd onbetaalbare pensioenen. Over jacht op illegalen die het land moeten worden uitgezet om vanaf volgende maand vervangen te worden door nieuwe immigranten die onze 'knelpuntberoepen' komen invullen.

Hoe lang mogen onze politici hier nog straffeloos mee doorgaan vooraleer wij een revolutie ontketenen?

Remi Verwimp

8 maart 2008, Internationale vrouwendag

Een tafel met korte pootjes

” Het socialisme van de 21ste eeuw moet zich voeden aan het evangelie van de eerste eeuw ”.

Dat staat boven diverse korte stukjes 'lectura popular' ('volkse-' of 'politieke bijbellezing') van het Marcusevangelie die we op internet aantreffen. Eentje ervan hebben we uit het Spaans vertaald. Redactie.

Lectura popular van Marcus 7,24-30

De aanleiding

Het grootste deel van de Latijns-Amerikaanse bevolking zit ineengedoken onder de tafels van overvloed waar een kleine minderheid van geprivilegieerden aanzit. De privileges van de tafel zijn menigvuldig; men heeft er meer economische middelen en een grotere toegang tot de macht. De disgenoten die het meest bewust zijn van het probleem komen bijwijken overeen een paar kruimels onder de tafel te laten vallen. Anderen willen de een of andere -meer onfortuinlijke- helpen om van onder tafel tot bij de stoelen te kruipen. Maar waar bevindt Jezus zich bij dit alles? We denken graag dat Jezus Christus aanzit “bij ons” rond onze bijzondere kerkelijke tafel. Laten we hem liever zoeken onder de tafel waar hij het brood aan het delen is met degenen die wij zo vaak vergeten of geminacht hebben?... Onze geliefde Heer... vraagt ons dringend onze tafels van het privilege te verlaten om allen samen van het Brood van het Leven te kunnen eten, gezeten op de grond aan een tafel met heel korte pootjes waar niemand onder kan.”

De tekst

De tekst kan in drie taferelen verdeeld worden.

1. Het klaarmaken van de tafel (v. 24 - 26). Jezus neemt zijn intrek in een huis in de omgeving van Tyrus. Hoewel hij onopgemerkt wil blijven, komt er een niet joodse vrouw van Syro-Fenicische afkomst en van Griekse godsdienst naar hem toe. Het vermelden van de afkomst van de vrouw is een duidelijk aanduiding van het feit dat ze heiden is en, volgens de joodse cultuur en godsdienst, geen eer verdient. De daad van deze vrouw die zich voor zijn voeten neerwerpt, maken Jezus volgens Leviticus onrein, maar dat stoort hem blijkbaar niet. De vreemdelingen werden door de joden als minderwaardige groepen beschouwd waardoor ze het voorwerp waren van discriminatie, misprijzing en afwijzing. Het feit dat het een vrouw is die hem benadert, maakt het schandalige van dit tafereel nog groter.
2. De realiteit van boven en onder de tafel (v. 27-28). De vrouw verlangt gezondheid voor haar dochter en verzoekt Jezus daarvoor te zorgen. In tegenstelling tot andere gevallen gaat Jezus niet op haar verzoek in, maar neemt hij de houding aan die overeenstemt met de opvatting die de joden over zichzelf hadden als uitverkoren volk en over de andere volken als groepen die buiten Gods genade stonden. Het gebruik van het woord 'honden' wijst op de minachting waaraan de niet joodse groepen onderworpen waren. Het is deze geringschattende term om naar de vreemdelingen te verwijzen die Jezus gebruikt in verband met deze vrouw. Jezus' antwoord is heel hard, maar de reactie van de vrouw is leerzaam en uitdagend: “De honden eten de kruimels die de kinderen laten vallen”. Hiermee beschrijft ze twee realiteiten: zij die in overvloed bezitten en zij die zich tevreden moeten stellen met de restjes op te eten. Het gezichtspunt van zij die áán tafel gezeten zijn, is niet hetzelfde als dat van degenen die de tafel van onderuit zien.

3. De transformatie van de tafel (v. 28-30).

Tegenover de uitdaging van het antwoord van deze vreemde vrouw die vraagt om ook onder Gods bevrijdende genade te vallen, moet Jezus zijn joodse opvatting wijzigen en het Rijk universaliseren zonder privatiseringen noch exclusiviteiten van gelijk welke aard. Deze vrouw brengt Jezus ertoe de boodschap van het Rijk voor alle mannen en vrouwen te bestemmen en te bevestigen. En het concrete teken van deze realiteit was de gezondheid van de dochter van deze vreemde en heidense vrouw.

De context

Geen groep of individu ontsnapt aan het gevaar haar lezing van de realiteit als de meest aangewezen te beschouwen, en zich op te werpen als exclusieve behoeder van de genade Gods ten nadele en in minachting van anderen. De macht, of we het nu willen of niet, drijft ons ertoe áán tafel te eten en de realiteit vanuit een ander gezichtspunt te bekijken. Hoe bevrijdend het daar voorgestelde project moge lijken, steeds moet het geconfronteerd worden met het gezichtspunt van zij die overleven van de kruimels die van de sociale tafel overschieten, en die in het land van Abya Yala vele gedaanten vertonen. Er kan geen sociale verandering plaatsgrijpen als de historisch uitgesloten zich niet politiek aansterken. Maar ijdel zou iedere strijd zijn waarin de eertijds gediscrimineerden zich tot de nieuwe discrimineerders zouden ontpoppen; indien zij die zich altijd onder tafel bevonden en nu áán diezelfde tafel gezeten zijn, met misprijzen neerkijken op degenen die ze aan de randen van het tafellaken tegenkomen. De legitimiteit van een bevrijdend project wordt bemiddeld door de lezing en het gezichtspunt van de onderliggers, ook als Jezus van Nazareth zelf áán tafel zou zitten.

César Henriquez Marapacuto

24 Hij ging weg en vertrok naar de omgeving van Tyrus. Daar nam hij zijn intrek in een huis, en hoewel hij niet wilde dat iemand dat te weten zou komen, lukte het hem niet onopgemerkt te blijven. 25 Integendeel, er kwam al meteen een vrouw die over hem gehoord had naar hem toe, en zij viel voor zijn voeten neer. Ze had een dochter die door een onreine geest bezeten was. 26 Deze vrouw was van Syro-Fenicische afkomst en geen Jodin; ze smeekte hem om bij haar dochter de demon uit te drijven. 27 Hij zei tegen haar: 'Eerst moeten de kinderen genoeg te eten krijgen; het is niet goed om de kinderen hun brood af te pakken en het aan de honden te voeren.' 28 De vrouw antwoordde: 'Heer, de honden onder de tafel eten toch de kruimels op die de kinderen laten vallen.' 29 Hij zei tegen haar: 'Dat hebt u goed gezegd. Ga naar huis, de demon heeft uw dochter al verlaten.' 30 En toen ze thuiskwam, lag haar kind op bed en bleek de demon verdwenen te zijn.

De regen voor hij valt

Houden van iets dat er niet is maar wel kan komen, zoals de regen voor hij valt... zo houdt Rosamond van Imogen, die ze amper gekend heeft als baby en die meer dan 20 jaar geleden uit haar leven verdween. Rosamond weet niet waar Imogen, die opgenomen werd in een 'nieuw' gezin, vertoeft en of ze gelukkig is. Aan de vooravond van haar dood probeert ze ten aanzien van Imogen iets goed te maken dat niet goed te maken is. Of ze daarin zal slagen zal ze zelf nooit weten, de lezer wel. Het leven heeft Rosamond geleerd dat het veiliger is te leven en te sterven met een on vervulde hoop, zoals de regen voor hij valt.

Een tragische familiegeschiedenis, waarin vrouwen de hoofdrol spelen, verbindt Rosamond en Imogen. De eerste als machteloze betrokken partij, de tweede als het ultieme slachtoffer van moederlijke onverschilligheid en zelfs wreedheid, die van generatie op generatie wordt doorgegeven. Tegen de moeders, die hun dochters beschadigen en willekeurig hun rechten als ouder laten gelden tot er een onherstelbaar ongeluk gebeurt, zijn de vervangmoeders, die liefde te over hebben, niet opgewassen. Een zwaar thema, maar Jonathan Coe pakt het zonder enige sentimentaliteit aan. Zijn verhaal is zelfs 's spannend': de dreiging van onafwendbaar onheil is voortdurend subtiel aanwezig; toeslaan doet het elke keer onverwacht.

Rosamond wil aan Imogen "de geschiedenis van je familie, van mij en vooral van jezelf" vertellen. Imogen, die als baby opgenomen is in een nieuwe familie, weet niets van haar échte familie en ze weet evenmin wat haar overkomen is. Alleen Rosamond kent de ware toedracht.

Rosamond beslist om aan de blind geworden Imogen een postkaart, een geschilderd portret en 18 familiekiekjes te beschrijven. De eerste foto's gaan terug tot de tweede wereldoorlog, toen Rosamond als kind geëvacueerd werd naar het gezin van haar tante. Daar sluit ze, getraumatiseerd omdat ze onverklaarbaar door haar ouders is weggestuurd, een intense vriendschap met haar nichtje Beatrix, de grootmoeder van Imogen, een vriendschap die haar hele verdere leven zal bepalen en die haar zowel intens geluk als intens verdriet zal bezorgen.

De rode draad door het gefragmenteerde verhaal van Rosamond is de verwoestende inwerking op haar omgeving van het onvoorspelbare en egoïstische gedrag van Beatrix, die, zelf slachtoffer van haar moeder, niet in staat is de nodige liefde en geborgenheid te bieden aan haar dochter (maar wel aan vreemden). De manipulatieve Beatrix ontziet noch haar kind, noch haar vriendin. Meesterlijk laat Jonathan Coe kleine en op zich onbenullige inci-

Jonathan Coe, *De regen voor hij valt*, 2007, Querido, Amsterdam. 221 pp., €18,95.

Jonathan Coe

denten, zoals een bemorste bloes of een hond die zich verslikt, uitgroeien tot ondraaglijk vernietigende scènes, waar alle betrokkenen beschadigd uitkomen.

Terwijl ze foto per foto beschrijft laat Rosamond haar herinneringen de vrije loop, maar tegelijkertijd interpreteert ze die in het licht van wat ze nu weet. Die subjectief objectiverende afstand geeft het schokkende verhaal een louterend effect. Terugblikkend probeert Rosamond te begrijpen zonder goed te keuren, te verklaren zonder te haten, hoewel ze zelf in de ongelukkige spiraal is meegezogen. Ze heeft nooit meer kunnen liefhebben, zoals ze eens liefhad. Ze heeft wel rust gevonden in een nieuwe relatie, maar die is kinderloos gebleven, omdat Imogen toegewezen is aan pleegouders. Het verlangen om goed te maken wat Imogen is aangedaan is blijven knagen. " Onderschat nooit hoe het moet voelen te weten dat je moeder je niet gewenst heeft " zegt ze op een gegeven moment om het gedrag van Imogens moeder te verklaren. Dit mededogen maakt het aanvaardbaar dat Rosamond de waarheid wil vertellen aan Imogen.

Jonathan Coe brengt ons een verhaal over wat mensen maakt tot wat ze zijn en dat is meer dan de willoze speelbal zijn van het lot. Wat mensen ook overkomt, ze kunnen keuzes maken. Schuldbesef, boetedoening, liefde en verantwoordelijkheidszin zijn daarvan de ingrediënten. Het verhaal van Jonathan Coe is dan ook niet hopeloos pessimistisch. De negatieve spiraal kan doorbroken worden, al is en blijft de prijs voor het aangerichte leed hoog. Dat maakt het boek zo aangrijpend en levensecht. Chapeau voor het inleefvermogen van deze schrijver.

Ida Dequeecker

De opstanding uitgedaagd door de geschiedenis van onrecht en oorlog

Een Paaspreek uit 2006, bij Marcus 16,1-8

*“ Ze weten naar buiten te komen en vluchten weg van het graf,
Want siddering en ontzetting heeft hen bevangen;
En ze zeggen aan niemand iets, zo bevreesd zijn ze geworden. ”*

Zo eindigt dus het opstandingsverhaal zoals Marcus ons dat doorvertelt. Met woorden van ontzetting en ontredde. Deze woorden moeten ook voor de eerste christelijke gemeenschappen zo ontstellend en onaanvaardbaar zijn geweest, dat ze aan de oorspronkelijke tekst van het Marcusevangelie nog een aantal geruststellende verzen hebben toegevoegd.

En toch denk ik dat uitgerekend deze woorden van vrees en ontzetting uitdrukking kunnen zijn van onze huidige ervaring. Het is goed ze niet weg te poetsen en ze zo onschadelijk te maken.

Wij die leven in deze tijden. Wij die het bedenkelijke voorrecht hebben te weten, ja, heel goed te weten wat er vandaag in onze wereld gebeurt. Als we het tenminste willen weten en onze ogen niet sluiten voor de werkelijkheid.

De auteur van het Marcusevangelie moet ook weet gehad hebben van de werkelijkheid waarin hij en zijn gemeente leefden. Zo kort na de gruwel die de Romeinse legers hadden aangericht in Jeruzalem en omgeving: de tempel verwoest, de stad geplunderd, duizenden, misschien wel tienduizenden doden.

Er is een hedendaagse bijbelgeleerde die zegt dat Marcus Jezus in zijn verhaal een bepaalde route laat volgen, die gewoon een kopie is van de verwoestende weg die de Romeinse legioenen doorheen het Joodse land hebben gevolgd op weg om Jeruzalem te verwoesten. Zo zegt Marcus niet meer en niet minder: de weg die Jezus is gegaan en waartoe ook de messiaanse gemeente wordt opgeroepen, is een, of beter nog, is hét alternatief zowel voor de fatalistische onderwerping aan de overmacht van de Romeinen als voor het blinde verzet van de joodse opstandelingen, die ook niet vies waren van geweld en zo het brutale repressieve geweld van Rome hebben uitgelokt.

Deze weg van Jezus Messias is een tegenverhaal, een verhaal in de tegenstroom, dat zegt: niet de overmacht van Rome en niet de zich goddelijk noemende keizer is de weg naar een vervuld leven, maar de weg van deze gekruisigde Messias.

De weg van Jezus een alternatief?

De weg van Jezus Messias hét alternatief?

Dat zeggen we toch, wanneer we zingen dat Jezus is opgestaan, verrezen.

In de reactie van de vrouwen op het lege graf heeft Marcus uitdrukking gegeven aan de ervaring ook van de eerste christelijke gemeenschappen, dat het absoluut niet vanzelfsprekend was dat die weg van Jezus, die op zijn barbaarse executie op een kruis te pletter was gelopen, het alternatief was.

Zo bevreesd zijn de vrouwen geworden dat ze er aan niemand iets over durven te zeggen.

Waarom eindigt Marcus zijn verhaal zo verbijsterend: angstige vrouwen die niemand iets durven zeggen?

We hebben hier natuurlijk te doen met een verhaal, waarin Marcus ons in de personen van die sidderende vrouwen de ervaring van de hele messiaanse gemeente plastisch heeft uitvergroot.

Waarom zijn die vrouwen zo angstig geworden?

Omdat ze plots tot de ontdekking komen dat de weg van Jezus, die te pletter is gelopen op het kruis, dat die weg wel degelijk het alternatief is. En vooral: dat die ontdekking enorme, ontzettende en uitdagende consequenties heeft voor henzelf. Namelijk de keuze om in het voetspoor van deze Jezus te gaan, kan ook hen -als het er op aan komt- de kop kosten. En toch, ondanks dat mogelijk vooruitzicht, wordt hen gevraagd te geloven dat de weg van Jezus Messias hét alternatief is, dé weg ten leven, ook al leidt die misschien wel letterlijk ten dode, of toch tenminste tot verwerping.

Waarom zijn wij vaak even angstig wanneer we geconfronteerd worden met de onvoorwaardelijke weg van Jezus Messias?

Omdat ook wij in een geleidelijk proces van bewustwording en engagement tot het besef komen dat de weg van Jezus nooit, maar dan ook nooit een weg van goedkoop en gemakkelijk succes is. Wie deze weg gaat -hoe bescheiden ook- zal nooit applaus oogsten, zeker niet bij hen die in de maatschappij en -o ironie- ook in de christelijke kerk de dienst uitmaken en op hun macht zijn gesteld.

De verwoesting van Jeruzalem

We lazten in de schriftteksten(1) verhalen over mensen die zeggen: hier ben ik (hinéni).

In de bijbel zijn die woorden de résumé van de mens die zegt: "ja, ik doe mee. Ik ben bereid om mee te doen op die succesloze weg, die vol is met ervaringen van machteloosheid, angst en onzekerheid.

Het verhaal van Marcus leert ons dat het feest van Pasen, het feest van de opstanding deze ervaringen van angst en machteloze onzekerheid niet wegneemt.

Maar tegelijk toont dit verhaal ons een weg doorheen die onmacht en met die machteloosheid, ook al worden we aanvankelijk overvallen door ontredde, die ons eerder doet zwijgen dan spreken, die ons onderdoopt in een geladen stilte, veeleer dat in een triomfalistisch gezang.

En toch moeten de vrouwen gesproken hebben. Anders was ons het verhaal van de verrijzenis niet doorgegeven. De vrouwen bij het graf moeten gezegd hebben: hier ben ik, hier zijn we.

Laten we "en toch!" zeggen en ons aan de weg riskeren.

Gemeenschap vormen en elkaar dragen met grote tederheid, bewust als we zijn van elkaars kwetsbare broosheid.

Samen kijken naar de wereld die in al zijn verschrikkingen op ons afkomt en toch niet op de vlucht slaan, want vluchtwegen zijn er genoeg. Dan kunnen we ons eigen wederzijds gedragen worden als gemeente openbreken naar de wereld om ons heen, waarin heel wat mensen leven die uitkijken naar bevrijding, gerechtigheid, vrede en verzoening.

Zou dat Pasen kunnen zijn? Zouden we dat samen kunnen vieren? Dat we aan elkaar zeggen en beloven: hier ben ik!

Dan geven we levend uitdrukking aan de onuitsprekelijke Naam van Israëls God: JHWH.

Een Naam die verwant is met "Ik zal er zijn, op mij mag je rekenen".

En is dat niet het allereerste woord dat in de Bijbel over mensen wordt gezegd: dat ze geschapen en geroepen zijn om deze God -Ik zal er zijn- uit te beelden in een stijl van leven en in politieke keuzes die zeggen: Hier ben ik.

Het moge zo zijn en met die hoop vervuld mogen we zingen: deze Jezus is door zijn God opgewekt, en wij met hem.

Maar dat neemt niet weg dat het evangelie naar Marcus én onze eigen geloofsverhalen bijna vertwijfelde pogingen zijn en blijven om de overleveringen omtrent Jezus Messias overeind te houden en te redden, en dit in confrontatie met een telkens weer genadeloos heden.

1. Genesis 22,1-3

2. Genesis 37,2-14, 1 Samuël 3,1-8,
Ruth 1 passim

Pleidooi voor een échte katholiciteit

Nieuwe oude wind

In de preconciliaire Latijnse liturgie, de zo genaamde Tridentijnse liturgie (1), van Goede Vrijdag stond een voorbede over “de joden”. Die ging letterlijk als volgt: “*Bidden wij ook voor **de ongelovige joden (pro perfidis Judaeis)** dat onze God en Heer de **blinddoek van hun harten** wegneme, opdat ook zij Jezus Christus, onze Heer, erkennen mogen. Almachtige, eeuwige God, die zelfs **het ongeloof van de joden** niet van uw barmhartigheid uitsluit, verhoor onze gebeden, die wij U toesturen om **de verblindheid van dat volk**, opdat zij, door het licht van **uw waarheid, dat Christus is, te erkennen, aan hun duisternis ontruk worden.*** (2)

Ik moet toegeven dat ik niet weet hoe het die voorbede verder na het Concilie is vergaan en wat de huidige praktijk in de kerk is want ik heb in 25 jaar geen klassieke Goede Vrijdagviering meer meegemaakt.

Wel weet ik dat er sinds het begin van het pontificaat van Jozef Kardinaal Ratzinger binnen de katholieke kerk van Rome een andere wind waait, die alles in het werk wil stellen om de conservatieve en fundamentalistische integristen (van bijvoorbeeld de strekking van bisschop Lefebvre) opnieuw de éne ware kerk van Jezus Christus binnen te lokken.

Vandaar: de toelating om zonder vraag aan de bisschop opnieuw Latijnse missen te lezen, en om opnieuw vieringen te organiseren, waarbij de ‘heilige, gewijde’ priester met de rug naar het ‘profane en onreine’ volk staat. Zo wordt de Tridentijnse liturgie -al dan niet in het Latijn- opnieuw schering en inslag. Het gevolg daarvan is dat de oude teksten, die opriepen tot de bekering van de ongelovige joden, opnieuw dreigen ingevoerd te worden.

Daarom heeft de huidige paus in voornoemde voorbede een ingreep gedaan, die tot volgend resultaat heeft geleid:

Laten wij ook bidden voor de Joden.

*Dat onze God en Heer **hun harten moge verlichten, zodat zij Jezus Christus erkennen als de verlosser van alle mensen.** Laat ons bidden.*

*Almachtige eeuwige God, die wil dat alle mensen verlost worden en tot **de kennis van de waarheid komen**, verleen goedgunstig, dat bij het binnentreden van de volheid aller volkeren in uw Kerk **heel Israël gered wordt** (ofwel: dat heel Israël gered wordt, als de volheid aller volkeren in uw Kerk binnentreedt). Door Christus onze Heer. Amen*

*Begrafenis slachtoffers pogrom Kielce
(Polen 1946)*

Joodse leiders zijn teleurgesteld over de nieuwe versie van dat gebed op Goede Vrijdag. Zij vinden die wijziging niet ver genoeg gaan.

Enkele exegetische bedenkingen

Ik wens aan de oude tekst geen woorden meer vuil te maken. De geschiedenis bewijst dat deze voorbede, die gepaard ging met anti-joods klinkende fragmenten uit het lijdensverhaal van Johannes, waarin “de” joden (3) worden aangewezen als de hoofdverantwoordelijken voor de kruisdood van Jezus, mede aan de oorsprong heeft gelegen van talloze pogroms (4) die vooral op Goede Vrijdag plaatsgrepen. Het was dan absoluut

geen “goede ” vrijdag voor Jezus ’ volksgenoten.

Maar als je aandachtig de nieuwe formulering lees, merk je dat aan de grondstelling van de Katholieke hiërarchie niet wordt getornd. De joden worden opgeroepen om “Jezus Christus te erkennen als de verlosser van alle mensen ”. De nieuwe visie op 'missie' is in deze zin compleet afwezig, namelijk dat mensen -wie ze ook zijn en tot welke religie ze zich ook bekennen- op zoek zijn naar flarden van waarheid, waarover niemand beschikt. Missie is dan fundamenteel een machtsvrije dialoog tussen gelijkwaardige zoekers, die in eerlijkheid durven toegeven dat ook zij onderweg zijn. Dat de kerkelijke hiërarchie dit niet wil zien, wordt duidelijk in de zin: **“alle mensen moeten verlost worden en tot de kennis van de waarheid komen ”**. Er is niets mis met de uitspraak dat alle mensen nood hebben aan verlossing of bevrijding, maar de angel zit in het tweede deel van de zin: die verlossing gebeurt als *mensen tot de kennis der waarheid komen*.

Wie de laatste geschriften van Paus Ratzinger kent, weet wat hij daarmee bedoelt. *De waarheid*, waarover hij het heeft, is zelfs niet in de andere christelijke kerken, maar enkel en alleen in de rooms- katholieke Kerk die de volle waarheid bezit en als enige kerk van Jezus Christus de juiste interpretatie geeft van het evangelie. En dat gebeurt in het katholieke dogma.

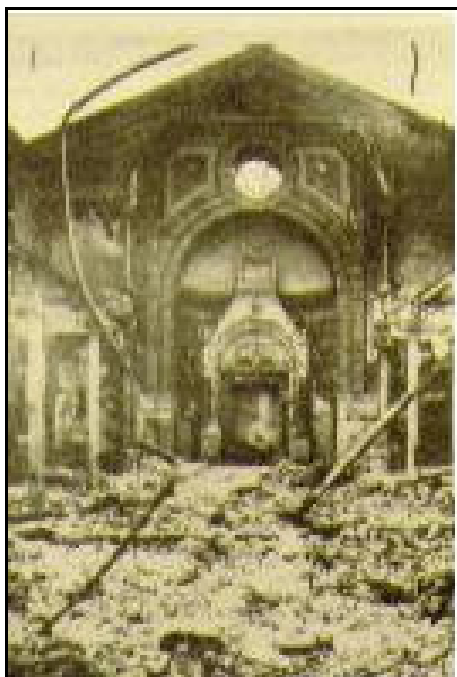
Pas wanneer alle volkeren en dus ook de joden binnentreden in de waarheid die alleen in de katholieke kerk ten volle aanwezig is, zal ook héél Israël gered worden. En hier duikt de aloude substitutietheorie opnieuw op. Want waarom gebruikt de paus dan anders de rare aanduiding “héél Israël ” ? Alsof er een deel van Israël wél al in de waarheid is en dus geniet van de goddelijke verlossing. Het is duidelijk waarover paus Ratzinger het hier heeft: de katholieke kerk natuurlijk, die het ontrouwe Israël dat Jezus niet als Messias heeft aanvaard, als drager van de beloften heeft afgelost. Het goede halve deel van Israël loopt dus in volkomenheid alleen door in de katholieke kerk. (En in onvolkomenheid in de andere christelijke kerken, die volgens dezelfde Ratzinger eigenlijk geen 'kerken' mogen worden genoemd). Het niet goede halve deel leeft door in Israël, dat zich dringend moet bekeren tot de katholieke kerk. Dat wordt niet meer met zoveel woorden gezegd, maar het wordt wel zo bedoeld.

Enkele kritische bedenkingen

In mijn exegetische lezing heb ik reeds een aantal kritische reflecties laten doorklinken. Ik wil nu in de vorm van een statement mijn belangrijkste kritiek verwoorden: als de paus nu eens zijn kerk en de andere christenen had opgeroepen, om zich om te keren naar het bijbelse Israël toe, dan zou hij pas een écht katholieke keuze hebben gemaakt.

Dit vraagt om enige toelichting. Ik roep in geen geval individuele christenen op om zich tot het jodendom te bekeren. Daarmee zouden de joden zelf, die in de loop van hun geschiedenis nauwelijks of nooit enige missionaire activiteit aan de dag hebben gelegd, niet gediend zijn. Joden hebben de gewoonte potentiële bekeerlingen te ontraden om die stap te zetten. Wat ik wél wil zeggen, is dat de christelijke kerken in het algemeen en de katholieke kerk in het bijzonder er veel bij zouden kunnen winnen indien zij zich zouden bekeren tot het bijbelse Israël en zo ook tot de oorspronkelijke gestalte van de joodse Jezus van Nazareth. Ik illustreer dat met een paar voorbeelden.

In de lijn van protestantse bijbelse theologen zouden we tot de ontdekking kunnen komen van wat zij het “tegoed van het Oude Testament ” zijn gaan noemen. En met dat tegood bedoelen ze de radicale aardsheid van dat Oud Testament, dat we beter zouden aanduiden met het 'Eerste' Testament, of nog beter met het joodse begrip TeNaCH. Onder invloed van het Griekse Platonisme heeft de kerkelijke theologie een hoge ‘idealistische ’

Verwoeste synagoge in Gorki (Rusland)

De messias is de vlieger en Jezus is de staart

1. Genaamd naar het Concilie van Trente (1545-1563)
2. Eigenlijk betekent 'perfidis': perfide, trouweloos, vals, verraderlijk. Na de Tweede Wereldoorlog drong scherper het besef door dat je dat niet meer kon maken de joden zo te noemen. In de jaren '50 stelde Paus Pius XII dat 'perfidis' eerder "ongelovig" betekende en aldus moest vertaald worden. Zo kwam dus het 'ongelovige joden' in de rechtse Nederlandstalige kolom van de toenmalige misalen te staan. Maar in de Latijnse linkerkolom bleef 'Perfidis Judaeis' staan. Totdat Johannes XXIII in 1959 dat adjectief gewoon schraptte. Het werd dan gewoon: "... laten we bidden voor de joden." De rest van de tekst bleef ongewijzigd.
3. In de Griekse tekst staat: 'Judaioi', dat men ook met Judeeërs kan vertalen.
4. Razzia's tegen joden, gepaard gaan met plundering en moord (van Dale).
5. Kornelis Heiko Miskotte (1894-1976).

(in de filosofische betekenis van het woord) vlucht genomen, waardoor een heilloos dualisme is binnengedrongen in het gangbare christelijk denken. Door de herontdekking van het tegoe van het Oud Testament kunnen we opnieuw leren zien dat de werkelijkheid fundamenteel één en onverdeeld is, en dat er een eind komt aan alle bovennatuurlijke werelden, die de bijbel volkomen vreemd zijn.

Ook zouden we dan misschien de ware gestalte van Jezus van Nazareth kunnen herontdekken, waardoor we ook tot een andere invulling van de messianiteit van Jezus kunnen komen. Geen exclusieve Messias meer, die alle messianiteit buiten de christelijke (katholieke) kerken als onmogelijk beschouwt, maar eerder een inclusieve Messias, over wie de Nederlandse protestantse theoloog Miskotte (5) ooit heeft gezegd: de Messias is de vlieger en Jezus is de staart die de vlieger in zijn baan kan houden. Met deze visie blijft de deur wagenwijd open voor een écht gesprek met de hedendaagse joodse zusters en broeders van Jezus, die ook onze broeder is en blijft.

Via deze omweg komen we ook tot een nieuwe, maar eigenlijk oude bijbelse visie op de aanspreking van Jezus als "Zoon van God". Een aanspreking die dringend toe is aan een andere (bijbelse) invulling, juist omdat ze in zijn klassieke kerkelijke interpretatie een onoverbrugbare steen des aanstoets blijft zowel voor joden als voor moslims.

Een voorlopig besluit

Er valt wellicht nog veel meer te zeggen over deze aangelegenheid. Ik kan alleen maar stellen dat deze liturgische tekst een ongehoorde arrogantie uitstraalt, een soort van waarheidsfundamentalisme, waarin ik mij -en vele andere christenen met mij- zich niet meer kunnen en willen herkennen. Daarom houd ik een pleidooi voor een echte katholiciteit, die niet bestaat in een terugplooiën op zichzelf van een zich katholiek noemend instituut dat zichzelf tot bezitter en hoeder van de éne absolute waarheid verheft. Ik wil pleiten voor een katholiciteit die niet bestaat in zich, maar die een oproep is tot de vorming van een open identiteit, die de zoektocht naar waarheid van anderen respecteert en honoreert. En dit vanuit het diepe besef zelf op zoek te zijn naar wegen om in deze wereld van hemelsgierend onrecht een betrouwbare partner te worden van de verworpenen der aarde. Want -en dit is misschien ook een statement- of de belijdenis "Jezus is de Messias" klopt, zal afhangen van de keuzes die worden gemaakt door hen die deze belijdenis uitspreken.

Paul De Witte